

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

2|2023

Jubileum profesora Ivana Popa | Sešli jsme se na členské besedě | Příběh Euro a Brnoběžníka | Naši v gulagu | Novinky o Rusínech na Slovensku | Z dějin podkarpatského soudnictví | O představeních prešovském divadla Viola | Muzeum rusínské kultury | Rodnyj kraj: Sváteční dny Rusínů na Slovensku | *Karpatům* – báseň Věry Lendělové

Rusíni jsou s Ukrajinou, počítá Ukrajina s Rusíny?

Putinova válka stále trvá. Navzdory očividné nespravedlnosti a protiprávnosti ruské agrese, přes turbulence v Rusku, přes krátkou vzpouru wagnerovců. Naštěstí však trvá i bojové odhodlání a neúnavná, efektivní obrana Ukrajiny. A také masivní podpora, kterou jí demokratický svět poskytuje. Rovněž Rusíni, ať žijí na Zakarpatí, či v jiných státech, jednoznačně odsuzují agresora. Místní občané dobře vědí, že je to jejich stát.

Nedávno mě pozdě večer vezl z koncertu domů starší taxikář, krajan pocházející z Iršavy. Jeho důrazné odsouzení války a zločinů ruského diktátora bych vám přála slyšet. Stejně jako vyprávění, jak pomáhá Ukrajincům i na dálku, posílá peníze a podporuje uprchlíky. (Mimoходом, neopomněl se špetkou hrdosti zmínit, že tady v Česku mají lidi z Podkarpatské Rusi tradičně rádi, protože se osvědčili v nejrůznějších oborech jako poctiví a spolehliví pracovníci.)

Nelze pochopit ani souhlasit s tím, že ukrajinské úřady i někteří Ukrajinci pořád pohlížejí na Rusíny s odstupem a podezřením, a mají pro ně podivnou nálepku „separatistů“. A to nejen v době války, ale i před ní. Jistě, nelze popřít, že ne jeden naivní rusínský aktivista se dal zlákat propagandou a snažil Ruska destabilizovat ukrajinský stát a nechal se zmást zdánlivou, přitom jasně účelovou ruskou jakoby „podporou“ Rusínů. Ale takových není moc. Rozhodně ne tolik, aby to nadále bránilo uznat Rusíny v rámci Ukrajiny jako jednu z národností.

Tenhle problém je možná teď, když má země závažné starosti, méně naléhavý. Jenže válka skončí, otázka se vrátí. Vrací se stále. Před Kyjevem stojí úkol splnit podmínky pro vstup do EU, která před rokem udělila Ukrajině status kandidátské země. Všichni si přejeme, aby přístupové rozhovory začaly co nejdříve a země se stala součástí Evropy. Ale má to celkem sedm podmínek, jasně formulovaných Evropskou unií: boj proti korupci, reformu soudnictví a ústavního soudu, harmonizaci mediálního práva s EU, opatření proti praní špinavých peněz, omezení oligarchů zákonem a - ochranu práv národnostních menšin. Podle aktuálně připravované zprávy Evropské komise Kyjev některé podmínky přes pokračující válku úspěšně plní, jiné dosud ne. Ochrana národnostních menšin dosud patří k těm druhým.

Rusíni, podporující svůj stát ve válce s Ruskem, na to přitom (ne)trpělivě čekají.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Foto Divadlo Viola

Z představení kabaretu *Odámšeňodam* Divadla Viola v Prešově

Ivan Latko: Válka všechno změnila, ale entuziasmus nám nevzala

Klub Tomáše Garrigua Masaryka v Užhorodě slaví čtvrtstoletí trvání. Už pětadvacet let tak pomáhá šířit českou kulturu v oblasti dnešního ukrajinského Zakarpatska a připomíná společnou podkarpatsko-československou historii. Vydává reedice dobových knih, kalendáře, ročenky, sborníky a pohlednice. Odhaluje pamětní desky a pomníky významným Čechům, kteří měli do činnosti s Podkarpatskou Rusí a zasazuje se o pojmenování ulic, náměstí, škol, pasáží a třeba i mostů jejich jmény. Zprostředkovává prohlídky Užhorodu i dalších podkarpatoruských měst a přírodních zajímavostí a pořádá kulturní a společenské česko-podkarpatoruské akce. A samozřejmě udržuje čilý kontakt s lidmi i úřady v Česku. S předsedou Klubu TGM Ivanem Latkem se ohlížíme za bohatými aktivitami klubu a mluvíme i o současnosti a budoucnosti.

Pojďme nejdřív připomenout, co se vám v poslední době povedlo.

V obci Holubine ve Svaljavském okrese jsme odhalili pamětní tabuli, která upozorňuje na to, že Podkarpatská Rus patřila

dvacet let k Československu. Další tabule, kterou jsme nedávno dotáhli k realizaci, připomíná spisovatele spjaté s Podkarpatskou Rusí - Julia Komárka a Jaroslava Hubálka. Před koncem minulého roku jsme vydali další Ročenku - Československý kalendář na rok 2023. V ní mimo jiné informujeme, co všechno jsme v uplynulých pětadvaceti letech dělali. Třeba, že se nám povedlo odhalit památníky T. G. Masarykovi a M. R. Štefánikovi a pojmenovat užhorodský most a Jubilejní školu Masarykovým jménem. Našich aktivit byla samozřejmě velká spousta.

Jak se k vašim aktivitám staví řadové obyvatelé Podkarpatské Rusi, tedy dnešní Zakarpatské oblasti Ukrajiny?

Lidi nás podporují čím dál víc. A teď, v době války, naši lidé vzpomínají s ještě větší láskou a vděčností na tu dobu, kdy byla Podkarpatská Rus součástí Československa. Panuje tu obecný názor, že těch dvacet let bylo nejšťastnějších v dějinách Podkarpatské Rusi, že to byla skvělá doba pro naše občany, pro naše předky. Česká republika a Slovensko, v poslední době předešlým to Česko, nás podporují, pomáhají nám. Naš Klub TGM žije i díky podpoře českého Ministerstva zahraničních věcí.

Pokračování na straně 3

Živá diskuse na členské besedě

Členská schůze naší Společnosti, kterou raději nazýváme besedou či setkáním, se letos konala netradičně nikoliv o víkendu, ale ve středu 26. dubna tr. Byla hojně navštívena. Měli jsme z toho radost i proto, že jsme do Domu národnostních menšin pozvali milé hosty: Ivana Latka, předsedu Klubu TGM v Užhorodě a spisovatele, historika a publicistu Petra Placáka. Ten s sebou přinesl čerstvé výtisky pozoruhodné knihy, kterou inicioval a sestavil – titul *Babylonská věž* s příspěvky příslušníků národnostních menšin. Petr Placák se dlouhodobě věnuje životu a společenskému postavení menšin v českých zemích, už před několika lety na téma Rusinů vydal zvláštní číslo revue *Babylon*, kterou řídí. Stojí za projektem *Babylonská věž*, věnovanému kultuře národnostních menšin v České republice a v Norsku (projekt byl podpořen z Norských fondů). O tom všem popovprávěl i účastníkům besedy.

Ivan Latko přivezl aktuální informace z Podkarpatska, zprávy o tamní situaci v časech války. A hlavně pohovořil o aktivitách Klubu TGM, který vede., (Více o obou tématech v rozhovoru v tomto čísle.) Poté následovala živá diskuse. Hovořilo se o historických souvislostech spojených s válkou na Ukrajině, postojích české společnosti k agresí i k uprchlíkům, o společenské atmosféře na Podkarpatsku atd.

Foto David Pilát

Z členské besedy SPPR

Jan Čopík dále přednesl zprávu výboru SPPR o činnosti a shromáždění zvolilo (staro)nový výbor ve složení: Dagmar Březinová, Jan Čopík, Jiří Havel, Jiří Kapac, Agáta Pilátová, Tomáš Pilát, Petr Skala.

ap

Naše činnost v uplynulém období

Na členském setkání dne 26. dubna 2023 přednesl předseda SPPR Jan Čopík jménem výboru zprávu o činnosti Společnosti od poslední členské schůze, která se konala 7. května 2022.

Působíme v mezinárodních i národních organizacích

Členství Společnosti ve spolcích, poradních a iniciativních orgánech zůstávalo pro roky 2022 a 2023 stabilní.

V mezinárodním měřítku je SPPR součástí Světového kongresu Rusinů, v němž se sdružují Rusíni z různých zemí. Zástupcem ČR a tím i SPPR ve Světové radě Rusinů je Vladislav Haffner. V pořadí již 17. Světový kongres Rusinů proběhne 17. – 19. srpna 2023 v Novém Sadu v Srbsku, jak jsme o tom informovali v časopise PR č. 1/2023.

V rámci České republiky pracují členové Společnosti v několika poradních a iniciativních orgánech. Tajemnice Dagmar Březinová je členkou Rady vlády pro národnostní menšiny (poradní a iniciativní orgán Vlády ČR pro otázky týkající se národnostních menšin). Jan Čopík působí ve Vyběrové dotační komisi Ministerstva kultury ČR – Podpora rozšiřování a přijímání informací v jazycích menšin (periodické tiskoviny) a Tomáš Pilát je členem Poradního sboru náměstkyně ministra kultury pro otázky národnostní kultury (hodnocení projektů na podporu kulturních aktivit příslušníků národnostních menšin). Petr Skala je členem Výboru pro národnostní menšiny Zastupitelstva hl. m. Prahy (pokračuje ve výboru i pro období 2022 až 2026). Společnost je rovněž členem zapsaného spolku Akademie národnostních menšin, který plní koordináční roli napříč a mezi národnostními menšinami v ČR. Zástupkyní Společnosti v Akademii národnostních menšin je Agáta Pilátová.

Finanční podpora, granty

Každoročně se daří získávat finanční podporu na vydávání časopisu *Podkarpatská Rus* (program Ministerstva kultury ČR pro rozšiřová-

ní a přijímání informací v jazycích menšin). Na rok 2022 činila podpora 80 930 Kč. Pro rok 2023 byla v dotační komisi Ministerstva kultury ČR schválena částka 110 000 Kč.

Naše publikační aktivity

Společnost již přes třicet let pravidelně vydává časopis *Podkarpatská Rus* (v r. 2023 32. ročník). Každoročně vychází čtyři čísla v počtu 700 kusů. Časopis dostávají všichni členové Společnosti a je také rozdáván na akcích pořádaných či spolupořádaných Společností i při dalších příležitostech. O časopis bývá velký zájem. Nová čísla časopisu jsou také doručována spolupracujícím organizacím (např. Klubu T. G. Masaryka v Užhorodě, Muzeu Ivana Olbrachta v Koločavě, oddělení „Karpatica“ Užhorodské národní univerzity, představitelům dalších národnostních menšin v ČR apod.).

Společnost rovněž za dobu své existence vydala celou řadu knižních publikací (seznam a bližší informace na www.podkarpatskarus.cz). Jsou dostupné na našich akcích i při jiných příležitostech mimo ně, na objednávku je zasláme zájemcům. V loňském roce jsme knihy a časopis představili např. na Festivalu národů (pořádala organizace *Babylon*), kde měla SPPR zvláštní stánek s publikacemi, loni i letos na knižním veletrhu Svět knihy.

Redaktoři časopisu *Podkarpatská Rus* Tomáš Pilát a Agáta Pilátová se také podílejí na vytváření rozhlasového magazínu *Mezi námi* věnovanému národnostním menšinám (stanice Českého rozhlasu Plus). Rusínská tematika je zde prezentována minimálně jednou měsíčně. Příspěvky se zaměřují na rozhovory se zajímavými Rusíny z umělecké či vědecké sféry, na osobnosti, které se ve své odborné činnosti věnují rusínské a podkarpatské tematice, na aktuality z národnostního života.

Těší nás, že média se o rusínskou problematiku i historii a současnost bývalé Podkarpatské Rusi poměrně často zajímají a věnují

se jí. Jako příklady z poslední doby uvedme dokumentární film renomovaného režiséra Zdeňka Tyce *Podkarpatské Rusínsko* (ČT jej vysílala v závěru roku 2022), nebo dokument Davida Vondráčka *Hrdinové z gulagu* (ČT v únoru 2023) o Rusínech v sovětských koncentračních táborech a na bojištích 2. světové války. Také kulturní revue *Babylon* opakovaně publikovala články, rozhovory a literární texty Rusinů žijících v ČR.

Spolupráce

Společnost a její členové dlouhodobě spolupracují s rusínskými spolky a dalšími institucemi v ČR i v zahraničí. Spolupracujícími rusínskými organizacemi v ČR jsou především spolky Rusinci.cz – Rusínská iniciativa v ČR a Karpato-Rusínské krajanské centrum. V Zakarpatské oblasti Ukrajiny úzce spolupracujeme s Klubem T. G. Masaryka, Zakarpatskou společností české kultury v Užhorodě či Muzeem Ivana Olbrachta v Koločavě. Tradiční je spolupráce s folklorním souborem z Chomutova Skejušan.

Členové Společnosti spolupracují se spolkem *Babylon*, který se aktivně věnuje národnostním menšinám (rusínský večer v Knihovně Václava Havla, Festival národů, „rusínské“ číslo časopisu *Babylon*, sborník literárních prací příslušníků národnostních menšin *Babylonská věž*). Příležitostně spolupracujeme rovněž s organizacemi národnostních menšin, např. se Slováky (na lednové besedě o vánočních zvycích a rituálech i na obdobné besedě v dubnu o Velikonocích jsme přispěli vyprávěním o rusínských lidových zvycích).

Výstavy, koncerty, prezentace

Ke kulturním akcím, jež proběhly v době od loňské členské schůze patřila výstava fotografií Ivany Jašminské v galerii Domu národnostních menšin (fotografický cyklus *Rusíni*), která se uskutečnila ve dnech 23. dubna až 12. května 2022.

Pokračování na straně 3

Ivan Latko: Válka všechno změnila, ale entuziasmus nám nevzala

Dokončení ze strany 1

Současná válka zásadně ovlivnila život lidí na Podkarpatské Rusi. Jak to zvládá Klub TGM v Užhorodě?

Válka změnila všechno. Člověk neví, co bude dál, a podle toho vypadají jak život lidí na Podkarpatské Rusi, tak i činnost našeho Klubu TGM. Naše aktivity jsou méně početné než před válkou, ale pořád jsou velmi cíle. Stále máme dost sil i entuziasmu pokračovat.

Opatrovat a rozvíjet rusínskou otázku na Podkarpátí sice není prioritou vaší činnosti, nicméně se vás zeptám: vyskytly se názory, že po válce bude Ukrajina silný stát, ale bude se bát o svoji samostatnost a celistvost, a Rusíni to tu budou mít ještě těžší než doposud. Souhlasíte s tím?

To si netroufám úplně odhadnout. Ale: s rusínskými spolky, například Spolkem Alexandra Duchnoviče nebo Rusínským kulturním klubem, spolupracuje náš Klub TGM velmi čile a dobře. Osobně moc nevidím, že by byly pod nějakým velkým tlakem. Teď jsme třeba společně pořádali oslavy výročí Alexandra Duchnoviče, velkého rusínského buditele a spisovatele, jedné z největších osobností Rusínů vůbec, a oslavy se vydařily. V Zakarpatsku tedy, myslím si, zatím tyhle organizace a Rusíni velké problémy nemají. Mohou se hlásit k rusínské národnosti, vydávají almanachy a různé další publikace, pořádají akce. Tlak ze strany státu tedy nemůžu potvrdit.

Týká se to celé Ukrajiny nebo jenom Zakarpátí?

To neumím přesně posoudit, znám situaci v Zakarpátí, v Česku a na Slovensku. Co se týče Zakarpatské oblasti, tak ano, mohli by mít Rusíni více práv, ale spolky jsou oficiálně zaregistrované, fungují, mají folklórní svátky, vykazují publikační činnost. Organizují konference a další setkání a akce. Takže opravdu žádné velké problémy.

I Klub TGM vydává svoje publikace, a to v různých jazycích...

Ano, v češtině, slovenštině, ukrajinštině, dříve i v ruštině. Pracujeme i s maďarštinou, a do-

Foto David Pilát

konce s hebrejštinou. Na území Podkarpatské Rusi žily odjakživa různé národy, a tak je to dodnes, jen se to tu nyní jmenuje Zakarpatská oblast Ukrajiny. A žijeme vedle sebe tolerantně - nemáme mezi sebou žádné problémy.

Když jste jmenoval jazyky, ve kterých vydáváte knihy, publikace a reedice, nezmínil jste rusínštinu. Rusínsky nevydáváte?

Ano, vydáváme, teď jsme čerstvě vydali v rusínštině reedici sborů Alexandra Duchnoviče. **Z jakých prostředků je Klub TGM v Užhorodě financován?**

Mluvil jsem o Ministerstvu zahraničí České republiky, to je důležitá pomoc, podporuje nás i český Kraj Vysočina. Dříve jsme měli podporu i od kraje Pardubického. A skromný příspěvek přináší klubové členské příspěvky. Bohužel musím konstatovat, že za pětadvacet let činnosti Klubu TGM jsme nikdy nedostali žádnou podporu od ukrajinského státu, ale na druhé straně nám stát nedělal problémy například při odhalování zmíněných pamětních desek, památníků a pomníků osobnostem, které propojovaly Podkarpatskou Rus a Československo, tedy našim předkům s českými a slovenskými kořeny.

Což je dobře, protože odhalování desek, pomníků a památníků Čechům a Slovákům, kteří pracovali na Podkarpatsku, patří k vašim stěžejním aktivitám. Namátkou jmenujme jména jako Masaryk, Štefánik, Baťa, Tomeček, Olbracht, Komárek, Hubálek. Pokud jde o spisovatele, vycházejí jejich díla na Podkarpatsku nebo obecně na Ukrajině v ukrajinštině nebo rusínštině?

Pokud vím, tak ne. My, tedy Klub TGM, ale vy-

dáváme reedice děl těchto umělců v češtině. Výjimkou je snad jen Ivan Olbracht, který je na Ukrajině a v ukrajinštině dobře zpropagován. U ostatních jsem ale nic takového neviděl. A my nemáme možnost připravit a zafinancovat překlad do ukrajinštiny nebo rusínštiny. Vedle peněz na to nemáme ani kapacity. Takový překlad totiž vyžaduje obrovský kus práce.

Je o reedice děl našich spisovatelů v češtině na Podkarpatské Rusi zájem?

Představte si, že je. Týká se to hlavně studentů a historiků. Čeština je sice čeština, ale rozdíly mezi českým jazykem a ukrajinštinou zase nejsou tak obrovské. Když má tedy člověk zájem, přečte si to které dílo v češtině, to jest v originále. Navíc často v reedici, tedy vidí, jak vypadalo původní české vydání. I to je historicky působné.

Klub TGM v Užhorodě je prý jedinou organizací na Ukrajině, která má své webové stránky v češtině!

Ano, Klub TGM má své internetové stránky v českém jazyce. A užhorodský Spolek Slováků má své stránky ve slovenštině.

Jak důležité jsou pro činnost Klubu TGM a pro to, aby se dostal do obecného povědomí, webové stránky a obecně internetová prezentace?

Díky našim stránkám v češtině o nás vědí v České republice i na Slovensku. A dodám jednu osobní zkušenost. Skrze naše webové stránky jsem se osobně zkontaktoval s příbuznými, se kterými jsem nebyl v spojení přes dvacet let. Díky webovým stránkám jsme se dali zase dohromady, sešli jsme se v Praze a naše kontakty byly obnoveny.

Co vás čeká v nejbližší době?

Ještě letos, i díky podpoře českého Ministerstva zahraničí, odhalíme v Perečině desku Pavlu Josefu Šafaříkovi. Pro Čechy a Slováky je Šafařík zajímavá a důležitá postava, takže za podporu českého ministerstva zahraničních věcí jsme byli velmi rádi a byli jsme s ní spokojeni. Desku budeme odhalovat na podzim. A samozřejmě nás čekají i další akce a aktivity.

TOMÁŠ PILÁT

Rozhovor s Ivanem Latkem vylísl Český rozhlas Plus v rámci magazínu národnostních menšin Mezi námi v květnu tohoto roku

Dokončení ze strany 2

Vydařenou akci s pěknou návštěvou bylo společně vystoupení dua kytaristů Štěpána a Jana Matěje Rakových 6. září 2022 ve Společenském sále Domu národnostních menšin. Dne 3. prosince 2022 se členové společnosti účastnili kulturního večera a společenského setkání Festival kultur v centru současného umění DOX (pořádala revue Babylon).

Rozdávali jsme zde také časopisy a prodávali knihy. O produkci naší společnosti byl slušný zájem. Bližší informace o této akci jsme publikovali v časopise č. 1/2023. Poslední akcí loňského roku bylo předvánoční posezení 14. prosince v prostorách Domu národnostních menšin. V čase letošní členské schůze proběhla výstava fotografií Norberta

Tapperta a Viev Vargové *Blízke stretnutie rusnákého druhu* (opět galerie Domu národnostních menšin). Akce pořádané v období od jara 2022 do jara 2023 vyvrcholily besedou s naším dlouholetým přítelem Ivanem Latkem, jež byla součástí členského setkání.

Aktivně se SPPR tradičně podílí na expozici Domu národnostních menšin na veletrhu Svět knihy, který letos proběhl na holešovickém výstavišti od čtvrtka 11. 5. do neděle 14. 5. 2023.

Členská základna

Společnost má přes 400 členů, kterým je zaslán časopis Podkarpatská Rus (dostupný rovněž na www.podkarpatskarus.cz). Je však třeba konstatovat, že ne všichni členo-

vé platí řádně a včas členské příspěvky. Tato skutečnost omezuje naše aktivity a zároveň také možnost žádat o granty. K získaným financím je totiž vždy nutné přiložit peníze vlastní - většinou kolem 30 % celkové částky rozpočtu akce, na niž žádáme příspěvek. Problémem Společnosti je rovněž stárnutí členské základny a nízký počet mladších členů.

Poděkování

Patří se poděkovat všem aktivním členům společnosti, zvláště tajemnici, redaktorům časopisu Podkarpatská Rus a dalším členům výboru. Bez aktivní práce členů by žádné aktivity nebyly možné.

**Za výkonný výbor SPPR
JAN ČOPIK**

Příběh Brnoběžníka

Narodil jsem se v malebném městě, rozkládajícím se na březích řeky Uh v podhůří oblouku Karpat na Podkarpatské Rusi.

Ani jsem se nestačil trochu rozkoukat, již nás odtud začali vyhánět nejprve "Sičovici" a pak nás vyhnali Maďaři. Prý to byl dost drsný úprk. (Dá se to připodobnit k televiznímu seriálu "Vlak štěstí a naděje".) Nejprve jsme krátce zůstali v Kroměříži a pak jsme se octli na Července u Litovle, kde jsme poté přežili válku. V domečku, který si právě dostavěli otcovi rodiče, aby sem mohli odejít do důchodu z hájovny Červenka. Důchodu se stejně nedožili, protože ještě v průběhu války oba zemřeli.

V Července u Litovle jsme přežili celou válku a hned po válce jsme odešli do pohraničí, do tehdejšího Frývaldova, dnes Jeseníku, kde jsme prožívali podobné scénérie, jaké jsou popsány v televiznímu seriálu *Zdivočelá země*. V Jeseníku jsem prožil mládí, první lásky i svou leteckou kariéru, která je popsána na webových stránkách Aeroklub Jeseník v kapitole Historie – slovo pamětníka. V Jeseníku jsem maturoval.

Vystudoval jsem poté fakultu architektury a pozemního stavitelství VUT Brno v roce 1960.

V době studií jsem bydlel u tety na Bayerově ulici, ještě před dokončením studií jsem se oženil a přestěhoval na Eliášovu ulici do Žabovřesk. Za ženu jsem si vzal Janu rozenou Sláčikovou, vystudovanou mikrobioložku a pedagožku a v Žabovřeskách jsme počali tři dcery. Než se ze mne mohl stát řádný Žabovřeskáč, byli jsme nuceni se přestěhovat do Čer-

ných Polí. Když už se z nás stali Černopoláci, zůstali jsme najednou sami v obrovském bytě, kde jednu dobu žilo 7 osob, nezbylo nám než si najít něco tak akorát, a přestěhovali jsme se do Králova Pole na Skácelovu. Takže na stará kolena se z nás stali Královopoláci, protože tady jsme už celou generaci. Celý život tak mám zaškatulkován na údobí vymezená jednotlivými bydlíšti a vlastně ani pořádně nevím, kam vlastně patřím.

To, že jsem se narodil v Užhorodě, mi způsobilo řadu potíží. Darmo mluvit, jaké jsem s tím měl trable. Po velké sametové a po zřízení českého státu mi málem nechtěli dát české občanství. Nějaký týden to pak trvalo, než mi dali razítko do občanky. Jednou mě dokonce nechtěli pustit do letadla, když zjistili, že jsem se narodil na Ukrajině. Chvilí trvalo jim vy-

světlit, že mám český pas, a že tedy asi musím být českým občanem a mám právo na ten pas cestovat. Nakonec se dali ukecat.

Dokonce i vnoučata měla problémy s vystavením občanky, když úředníci zjistili, že se dědeček narodil na Ukrajině! Než jim vystavili občanky, proběhlo zjišťování, zda mám na území ČR trvalý pobyt od roku 1949. Nevím, proč zrovna rok 1949. Bez tohoto zjištění jim vůbec nechtěli ty občanky vydat.

Největší problém jsem ale měl s tím, že bych ani v Brně nesměl zemřít, protože můj rodný list tady vůbec neplatí a nemohl by mi být vystaven list úmrtí. Tak jsem si musel nechat vystavit nový rodný list, do kterého nadělali spoustu chyb a pak je museli velmi našťavaně opravovat. To se ví - úředníci... Jsem teď již ale v klidu, protože je mi již povoleno v Brně i umřít.

Ještě dodávám, že jsem v devadesátých letech svou rodnou zemi třikrát navštívil a procestoval. Byl jsem očarován její krásou. Rovněž mým vnoučatům se na Podkarpatské Rusi hrozně líbilo. Největším překvapením ale bylo, když jsem na Jablonickém průsmyku na hřebenu Karpat viděl památník 17 Sičovníků, kteří zahynuli při vyhánění Čechoslováků z Podkarpatské Rusi v roce 1938. Jsou zde uvedeni jako první bojovníci za samostatnost Ukrajiny. Jak se ta historie v různém podání historiků dá různě vysvětlit...

Dnes se moje rodiště jmenuje: Užgorod, Zakarpatska oblast, Ukraine. Bydleli jsme tam na ulici Viniční, která je tam označována jako ulice Prevoschoditelstva.

Ing. arch. JOSEF MYSLIVEC

KRÁTCE

* **Rusínské literatuře** věnuje své letošní říjnové číslo literární časopis Plav, zaměřený na světovou literaturu. V těchto měsících se již překládají do češtiny texty rusínských autorů - básně, prózy, eseje. Vítáme tuto sympatickou iniciativu a redakci Plavu za ni děkujeme.

* **Mezinárodní konferenci** o sovětsko-ruské politice a propagandě připravuje Ústav pro studium totalitních režimů v Praze a Ústav národní paměti ve Varšavě. Konference pod názvem *Ruský imperialismus 1948-2023* se uskuteční ve dnech 7. - 9. listopadu letošního roku v Lichtenštejnském paláci. Jejím cílem je poukázat na kořeny ruských imperiálních komplexů a také - či především - na reflexi nebo absenci jejich reflexe v historiografii, politologii, publicistice či vzdělávací soustavě evropských zemí po druhé světové válce, které tak pomáhaly vytvářet kouřovou clonu veskrze imperiálnímu založení kremelských vlád, a nepřímo tak přispěly i k současné agresi postsovětského Ruska - poslední koloniální říše Evropy - proti svému sousedovi, suverénní Ukrajině. Na konferenci bude pojednáno i téma Podkarpatské Rusi, kterou Sovětský svaz po druhé světové válce anektoval.

* **Slavnostní otevření letiště v Užhorodě** v roce 1929 je k vidění na <https://fbwat>

ch/k-amenla8V/. Na dokumentární filmový záznam upozornila naše členka Olga Lúčanská, které moc děkujeme. Vyzkoušeli jsme, odkaz funguje a opravdu stojí za shlédnutí. Klikněte na něj.

* **Štěpán Rak získal první cenu** časopisu Digitální fotografie za snímek pedagoga a skauta Jindřicha Hojera. „Portrét je úžasný. V černobílém provedení působivý. Skvělá

kompozice, moment i světlo," píše se v časopise. A my se už teď těšíme na výstavu, na níž kytarový virtuos příští rok představí i svá další fotografická díla.

* **Městská knihovna** v Praze podepsala licenční smlouvu na vydání knihy Hanny Boboníčové *Pohádky a pověsti babičky Hanusové* v elektronické podobě. MK plánuje rovněž vydat její další publikaci *Zakarpatská kuchyně*.

* **Sokolovo 1943** - takový je název knihy autorů Milana Kopeckého a Milana Mojžíše, která vyšla ke stému výročí legendární bitvy. Jde o ucelený historický pohled na jednu

z nejvýznamnějších bitev druhé světové války a našich vojenských dějin vůbec. Vyznamenali se v ní českoslovenští vojáci včetně rusínských bojovníků, příslušníků vojenských jednotek na východní frontě.

ap

Jubileum profesora Ivana Popa

Pokaždé, když si potřebuji něco ověřit, zjistí spolehlivá fakta, upřesnit data či události týkající se dějin nebo osobnosti Podkarpatské Rusi, sáhnu do knihovny pro některou z knih Ivana Popa. Ať je to malá knížka s modrou obálkou *Podkarpatská Rus* vydaná v edici *Malé dějiny států, Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*, nebo třeba *Podkarpatská Rus, osobnosti její historie, vědy a kultury*. Všechny výše jmenované tituly vyšly po r. 2000 v českém nakladatelství a jsou neocenitelnou pomůckou pro každého, kdo se tomuto regionu věnuje odborně, publicisticky, k doplnění studijních znalostí nebo z osobního zájmu.

Pokud jsem měla v ruce historické nebo politologické studie českých autorů, nebo diplomové práce studentů historie, literatury či dějin umění, tematicky zaměřené na region Podkarpatské Rusi, v seznamu literatury snad nikdy nechyběly Popovy knihy.

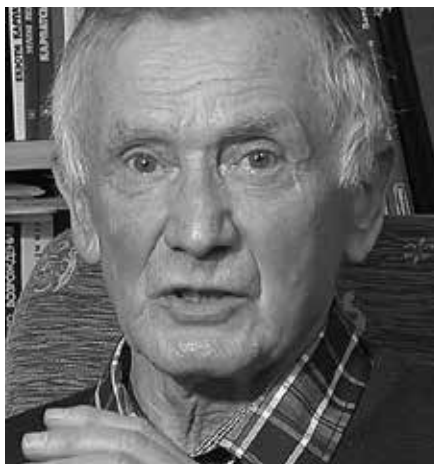
Rusínský historik a uměnovědec, kulturolog a politolog, vědec mezinárodního významu Ivan Pop letos v květnu dovršil 85 let.

Narodil se 26. května 1938 v obci Strabičovo v mukačevském okrese na Podkarpatské Rusi. Po střední škole studoval na Historické fakultě Užhorodské univerzity; zde však už začal mít politické problémy. V souvislosti s vykonstruovaným procesem, na němž se podílela sovětská státní bezpečnost, byl v roce 1960 vyloučen z univerzity, označen za nespolehlivého a poslán na „převýchovu“ do dělnického prostředí. Nicméně touha po vědění, houževnatost a osobní předpoklady k vědecké práci ho nakonec přivedly zpět ke studiu. Podařilo se mu v letech 1963 – 66 dostudovat v Moskvě v Ústavu slavistiky Akademie věd SSSR. V sovětské metropoli také delší čas našel pracovní uplatnění.

Od roku 1967 působil jako vědecký pracovník Ústavu slavistiky a balkanistiky Akademie věd SSSR (od 1991 AV Ruska). Věnoval se zejména historickým tématům souvisejícími s československým dějinami. Věnoval se také dějinám českého umění (Umění v Čechách a na Moravě v IX. až XVI. stol., vyd. v Moskvě v r. 1978). Stal se spoluautorem Stručných dějin Československa (1988), zpracoval publikace o památkách na Podkarpatské Rusi (Na horách a dolinách Zakarpatí, vyd. v Moskvě v r. 1971; Užhorod – Mukačevo, vyd. v Moskvě v r. 1987).

V hlavním městě SSSR zažil nadějnou pelestrojkou, mj. i návrat Andreje Sacharova do Akademie věd. V euforické atmosféře demokratizace a glasnosti byl Ivan Pop zvolen šéfredaktorem slavistického časopisu Slavjanoveděnije (působil tam v letech 1989–92). Ve vedení časopisu tak po prvé stanul nestraník, známý svým kritickým vztahem k režimu.

Ivan Pop po rozpadu SSSR věřil, že se rozpadne i jaltský systém, jehož obětí se stala také Podkarpatská Rus, anektovaná po druhé světové válce Sovětským svazem. Doufal, že se jeho rodná země vrátí do střední Evropy, že budou zrušena ustanovení čs.-sovětské smlouvy z roku 1945, který považoval za „ru-

sínský Mnichov“. Bohužel však o tento problém nemělo politické vedení Ruské federace vůbec zájem. Nevěnovala mu však pozornost ani Československá republika, ani Evropa.

Pop se nicméně roku 1992 vrátil na univerzitu do Užhorodu, kde byl jmenován ředitelem Ústavu karpatologie a spolu s dalšími rusínskými představiteli začal usilovat o uznání svébytnosti Rusínů a o autonomii Podkarpatské Rusi v rámci Ukrajiny. Narazil však na tvrdý centralismus a unitarismus ukrajinské politiky.

V polovině 90. let minulého století se stala jeho situace i na univerzitě v Užhorodě neúnosná, v roce 1994 se odstěhoval do České republiky. I s rodinou našel útočiště v západočeském Chebu. Zdokonalil se v češtině, kterou i předtím dobře ovládal, učil na chebském gymnáziu a plně se vědecky věnoval rusinistice. Soustředil se na nové pojetí dějin Rusínů a Podkarpatské Rusi, jež byly v minulých desetiletích falšovány a dezinterpretovány sovětskou historiografií.

Sestavil a vydal za pomoci krajanů v USA jedinečné dílo Encyklopedija Podkarpatskoj Rusi (EPR) (Užhorod, 2001, 2006); publikace obsahující 1550 hesel vyšla rusky. Kulturologicko-historickou variantu tohoto díla vydal spolu s P. R. Magocsim anglicky (Encyclopedia of Rusyn History and Culture, Toronto, 2002) a ukrajinsky (Encyklopedija rusyns'koji istorii i kul'tury, Užhorod 2010). Tyto knihy měly široký ohlas ve vědeckých i v politických kruzích, zejména na Ukrajině. Nezávislý kyjevský týdeník Zerkalo tyžnja (Zrcadlo týdně) ji nazval „historickou bombou, která vybuchla v Užhorodu“. Avšak proti autorovi a knize byla rozpoutána i štvavá kampaň.

V Česku vydal Ivan Pop několik základních publikací, jež seznamovaly českou veřejnost s dějinami Podkarpatské Rusi a Rusínů. V ediční řadě Stručná historie států, jež vydávalo nakladatelství Libri, vyšla příručka Podkarpatská Rus (2005), dále obsažné Dějiny Podkarpatské Rusi v datech (2005) a Podkarpatská Rus – osobnosti její historie, vědy a kultury (2008). Publikuje hojně i na Slovensku, kde mj. vyšla slovensky kniha Malé dejiny Rusínov (vydalo Združenie inteligencie Rusínov Slovenska v Bratislavě r. 2010). O dějinách Podkarpatské Rusi v době druhé světové války napsal knihu Podkarpatska-

ja Rus' – Karpats'ka Ukrajinna – Kárpataljai terület – Zakarpats'ka Ukrajinna 1938–1945 (Užhorod, 2008), jejíž stěžejní kapitolou je rekonstrukce procesu „předání“ Podkarpatské Rusi prezidentem a vládou Československa Stalinovu Sovětskému svazu. Publikuje také v rusínských médiích, např. na portálu e-rusynFORUM.

Český rozhlas vysílal na pokračování Popovy vzpomínky, které edičně připravila Alena Zemančíková.

Neoddělitelnou součástí odborného působení profesora Popa je šíření povědomí o rusínském umění a kultuře. Napsal řadu skvělých statí o rusínském výtvarném umění, vytvořil portréty významných malířů zejména první poloviny 20. století; důležité jsou především jeho studie o tzv. rusínském malířské škole. Jako erudovaný kunsthistorik mi tkvěl v paměti např. na jednom světovém kongresu Rusínů, který se konal v Užhorodě: profesor Pop tu čile prováдел delegáty po užhorodské galerii, a pokud se pamatují, i po skanzenu lidových staveb, a jeho výklad všechny zaujal zasvěcenou znalostí věci i nadšením.

Historické práce I. Popa nejsou pouze rekonstrukcí dějin Podkarpatské Rusi a Rusínů, ale znamenají zároveň přínos pro dějiny Československa. Přináší nejzkrácený pohled na události, jež byly za komunistické éry zamlčovány nebo falšovány. Autor ve svých odborných textech také vyjadřuje sympatie i vědeckost státu, v němž dlouhodobě žije a který – jak píše v předmluvě k jedné z knih – „byl vůbec první v dějinách Rusínů, který uznával jejich národní svébytnost.“

ap (s využitím údajů v Databázi knih)

Písně A. Duchnoviče

Útlá knížka **Sbory na texty Alexandra Duchnoviče** vyšla v Užhorodě k 220. výročí narození významného rusínského básníka a buditele. (Narodil se 24. 4. 1803.) Přináší texty i notové záznamy písní, které vznikly na básníkovy verše, mezi nimi i nejslavnější – *Hymna Podkarpatských Rusínů* a *Já Rusyn byv, em i budu*. Nevelká publikace je přínosná hned z několika důvodů. Už na první pohled je půvabná – jde o reprint vydání z roku 1928, kdy byla v této podobě vydána v Praze k 125. výročí Duchnovičova narození. I když má spíše památeční charakter, nabízí také ryze praktické využití. Sborové písně jsou tu totiž uvedeny v několika úpravách: pro smíšený, dětský i mužský sbor. Na současném vydání se podílelo hned několik organizací, např. Rusínský kulturologický klub, Užhorodská Společnost Slováků, Společnost A. Duchnoviče. V předmluvě zdůrazňuje Ivan Latko trvalé hodnoty tvorby rusínského básníka, jímž léta neubrala na významu. A připomíná také skutečnost, že v současné době, uprostřed války na Ukrajině, bojují za svobodu země spolu s Ukrajinci i Rusíni. **ap**

Projekt porozumění

Dovršením úspěšného projektu revue Babylon věnovanému národnostním menšinám, konkrétně Ukrajincům, Rusinům, Romům a Sámům, se stal sborník s názvem **Babylonská věž**. Editor Petr Placák do něj shromáždil podnětné příspěvky: literární texty příslušníků menšin žijících v Česku, rozhovory s některými z jejich představitelů a několik ukázek z literární soutěže na téma „Typický Čech“, určené autorům z menšinových komunit.

Editor v obsažné předmluvě *Zmatení jazyků* vysvětluje záměr celého projektu i sborníku a komentuje publikované příspěvky.

Kniha nabízí pestrý výběr textů. Náš zájem se samozřejmě soustřeďuje zejména na příspěvky zaměřené na Rusíny, také všechny ostatní však stojí za přečtení. Pro originalitu i slovesnou úroveň, pro pozoruhodný pohled na život a problémy menšin uprostřed majoritní společnosti, a zvláště pak pro otevřenost a aktuálnost přístupu. Rozhovory s autory literárních textů a dalšími protagonisty obsahují současné názory a stanoviska, nevšední pohledy na realitu života (nejen) menšin, reagují na válku na Ukrajině atd. Vlastní texty jednotlivých autorů často doprovází rozhovor s nimi, takže celek poskytuje poměrně ucelený pohled na jejich osobnost. Například ukrajinský spisovatel a slavista Alexej Sevruk, který tu dlouhodobě žije a pracuje a mluví výtečně česky, hovoří o Putinových záměrech a o válce jako součásti imperiální politiky Ruska. Podle Putina má „Rusko být jako Sovětský svaz a do té skládky mu chybí už jen

Ukrajina a baltské státy,“ konstatuje Sevruk. Hovoří i o uprchlících z Ukrajiny, žijících nyní u nás, a dochází k závěrům, proč je bezpodmínečně třeba vyhnat agresora z Ukrajiny. Vyznává se rovněž ze svého vřelého vztahu k české kultuře a literatuře. Následuje vlastní autorský text Koledníci. Sevrukovu osobnost uvádíme jako příklad pojetí sborníku; stejně i další jména v knížce mají prostor pro vyjádření názorů i pro vlastní literární příspěvky.

Ve sborníku jsou mj. zastoupení za Ukrajince Serhij Serhijovič, Iryna Zahladko, Marie Ijašenko, za ruskou menšinu Alexej Kelin, ze sámské oblasti jsou uvedeny ukázky z tvorby např. Marakata Sivertsena, Pera Lars Tonstada, Marit Anne Hauan, z romské komunity Karel Holomek, Renata Kokyová, Jan Horváth, Renata Berkyová, Patrik Banga.

Rusíny zastupuje vedoucí souboru Skejušan Kateřina Romaňáková, s níž pořídil rozsáhlý rozhovor Petr Placák, dále muzikoložka Táňa Pírníková a socioložka Luba Králová – obě Rusínky žijící na Slovensku, a historik Pe-

ter Švorc. Pod titulkem *Zařikávání deště* tu najdeme ukázky z rusínské lidové slovesnosti, v oddíle nazvaném *Ej, Ameryku som zrazoval* rusínské balady; tyto texty jsou otištěny v originále (ovšem latinkou). Na dalších stránkách najdeme úryvky z knihy Antonína Moťoviče *Za námi tekla řeka Dněstr* – část pod názvem *Konec Československa*; z literární reportáže Barbory Zavadilové *Má rusínské vyšivanka* je zařazena kapitola *Vražedkyně Eržika*. *Vzpomínky na Podkarpatskou Rus* Jana Gondose se vracejí do válečného Užhorodu, kdy nad zdejší židovskou komunitou visela hrozba holocaustu.

Sborník *Babylonská věž* je pestrá a inspirativní přehlídkou literárních příspěvků i rozhovorů. Úspěšně naplnil cíle projektu, na jehož základě vznikl, a poutavě seznamuje čtenáře s kulturními hodnotami národnostních menšin na našem území. **ap**

Foto David Píliát

Petr Placák na členském setkání SPPR

Magnát a dobrodruh

Před sto lety se na Podkarpatské Rusi narodil mediální magnát Robert Maxwell, na svět přišel v Solotvíně. Během pohřbu pak jeho rakev na Olivovou horu v Jeruzalémě doprovázel i izraelský premiér. Mezi tím prožil Ján Ludvík Hoch alias Robert Maxwell dramatický život vedoucí od chudoby k luxusu, od válečných hrdinství k byznysu, od podvodů k charitě.

Narodil se jako třetí dítě z devíti potomků chudé židovské rodiny na Podkarpatsku. Otec byl obchodníkem s dobytčím, řezbářem i zemědělským dělníkem. Možná právě po něm zdědil houževnatost a smysl pro obchod. Matka byla citlivá a spíše intelektuálně založená, dědeček, v jehož malém domku početná rodina žila, byl rabín. Rodina žila velmi nuzně. Maxwell po letech vzpomínal, že do sedmi let neměl vlastní boty. Absolvoval jen tři třídy obecné školy, ale díky regionu, v němž vyrůstal, ovládal řadu jazyků. Jeho mateřštinou byl jidiš, v židovské škole se naučil hebrejsky, v obecné škole česky, uměl také maďarsky a rumunsky. Znalost jazyků si udržel i v dospělosti.

Když v březnu 1939 Maďarsko obsadilo Podkarpatskou Rus, uprchl do Budapešti, kde pomáhal při organizaci přechodu československých vojáků z okupovaného Československa; přitom byl sám zadržen a uvězněn

maďarskou policií. Z vězení se mu podařilo utéci a dostat se do Bělehradu a přes Bejrút do Marseille. Tam se stal vojákem československého vojska ve Francii. Po porážce Francie odešel do Velké Británie a později vstoupil do britské armády, se kterou se účastnil vylovení spojenců v Normandii a vítězně prošel do Hamburku. Válku zakončil v hodnosti kapitána. Byl vyznamenán za statečnost britským Válečným křížem.

Jeho rodinu, jež zůstala za války na Podkarpatské Rusi, stihl krutý osud. V květnu roku 1944 byli všichni včetně dědečka zavražděni nacisty do Osvětími, odkud se vrátily pouze dvě sestry.

Po válce zůstal v Londýně. Působil ve Spojenecké kontrolní komisi pro Berlín a jako armádní cenzor v berlínském deníku *Der Telegraph*. Založil firmu Pergamon Press, Robert Maxwell Ltd, která se stala světově známým vydavatelstvím. Začala vydávat odbornou literaturu zejména encyklopedického rázu. V polovině 60. let 20. století byl zvolen poslancem za Labour Party (1964-1970).

V roce 1964 založil Maxwell Communication Corporation (MCC), později zakoupil mediální skupinu MGN, skupoval přední světové deníky, například *Daily News*, v New Yorku koupil i prestižní nakladatelství Macmillan. V roce 1990 začal vydávat známý týdeník

The European. Koupil řadu dalších novin, nakladatelství i leteckých společností a mnoho jiných institucí po celém světě, od USA až po Japonsko.

Byl přijímán v Bílém domě, v Elysejském paláci či v Kremlu. Několikrát zavítal i do Prahy. Setkal se i s mnoha významnými osobnostmi, například s matkou Terezou. Zemřel za nejasných okolností 5. listopadu 1991 při plavbě své luxusní jachty *Lady Ghislaine*. Jeho tělo bylo nalezeno v moři nedaleko Kanárských ostrovů.

Po jeho smrti však vypukla aféra – provalilo se, že Maxwell ve snaze udržet své impérium již delší dobu přeléval peníze mezi svými firmami, vyhýbal se daňovým povinnostem a nakonec dokonce vytuneloval penzijní fondy svých zaměstnanců. Na základě toho se vynořily spekulace, zda nespáchal sebevraždu či zda dokonce nebyl jako agent pracující pro více stran zavražděn... Přesvědčivé důkazy se však nenašly.

Izrael uspořádal Robertu Maxwellovi státní pohřeb a jeho ostatky byly uloženy na židovském hřbitově na Olivové hoře v Jeruzalémě. Při té příležitosti tehdejší izraelský premiér o Maxwellovi řekl, že „udělal pro Izrael mnohem víc, než si dnes kdo dovede představit“.

ap (s využitím Wikipedie)

O Rusínech z gulagu

Česká televize vysílala v rámci pořadu Reportéři ČT dokument **David Vondráček Hrdinové z gulagu** (k zhlédnutí v ivysílání ČT). Pojednává o Rusínech, kteří na začátku 2. světové války uprchli z Podkarpatské Rusi do Sovětského svazu většinou se záměrem bojovat proti nacistům. Byli však zadrženi sovětskými orgány a uvězněni v sibiřských lágrech. Autor upřesňuje, že ho zajímali především potomci oněch rusínských bojovníků, příslušníci třetí a čtvrté generace. Vnuci a pravnuci o válečných osudech předků často vůbec nevěděli.

Co autora k tématu inspirovalo? „Dlouhodobě se věnuji událostem, skupinám a lidem, kteří jsou tak trochu mimo hlavní proud, a o jejichž příbězích se toho v obecném povědomí moc neví,“ vysvětluje Vondráček. K tématu Rusínů se dostal, protože vyrůstal v pohraniční vsi Tři sekery u Mariánských Lázní, kde našla domov skupina volyňských Čechů. A v nedaleké obci Lesná žili i Rusíni. Jsou tam dodnes, dnes jsou to už další generace těch, co tam přišli po válce. Čím publicistu zaujali?

„Měli například velmi blízký vztah ke zvěřatům a chodili do pravoslavného kostela.“ Konkrétně k problematice gulagu se dostal asi před deseti lety. „Zaujalo mě, že poté, co v roce 1939 Podkarpatskou Rus obsadili Maďari, mnoho Rusínů rodnou zemi opustilo a mířilo do Sovětského svazu. Jenže byli zatčeni a ocitli se v gulagu. Přitom to byli českoslovenští občané!“

Dalším Vondráčkovým „spouštěčem“ byly publikace a filmy historiků z Ústavu pro studium totalitních režimů. Uvědomil si, že Čechoslováci věznění v gulagu jsou nosné a málo známé téma, a že je to škoda. Rozhodl se, že se ho ujme a zaměří se především na další generace. „Jeich pohledem by to téma promluvilo k divákům s větší naléhavostí.“ Dokument Hrdinové z gulagu připravil pro prestižní a hodně sledovaný pořad Reportéři ČT. Soustředil se v něm na vnuky a pravnuky těch, kteří na konci 30. let 20. století překročili sovětské hranice a byli zadrženi tamními orgány.

„Je to dokument o současné generaci Rusínů, o tom, jak prožívají skutečnost, že jejich dědečkové skončili v gulagu. Přitom většinou prchali do Sovětského svazu s odhodláním bojovat, nebo za lepším životem.“ Při přípravě filmu úzce spolupracoval s historiky ÚSTR, využil jejich poznatky a doporučení.

„Při setkávání s potomky jsem vnímal, že osud jejich dědů je pro ně traumatický zážitek. Nejen, že je to zajímalo, ale zážitky svých předků nesou v paměti, poznamenalo to celé rodiny,“ dodává.

Autor se skrze příslušníky druhé a třetí generace dostal hlouběji k samotným hrdinům z gulagu, k jejich osudům, který pokračoval dál, z lágru na bojiště. To je další dramatická kapitola životních příběhů.

„Kladl jsem si i další otázku: proč vlastně utíkali zrovna do Sovětského svazu? Když se člověk pokouší hlouběji proniknout do dobové atmosféry, dnes to možná pochopí. Tehdy bychom možná ani my nebyli jiní. Vždyť například i česká umělecká avantgarda první republiky, třeba Vítězslav Nezval, Osvo-

Televizní publicista David Vondráček pracuje hlavně pro Českou televizi. Natočil např. Zabíjení po česku, Rečni, kde ti mrtví jsou, Do země (ne)zaslibené, celovečerní dokument Lásky v hrobě, za který získal Českého lva.

bozené divadlo, a další – skoro všichni byli levicoví! Voskovec a Werich navštívili Moskvu a pak vyprávěli, že se tam lidem daří dobře. Celá plejáda západních intelektuálů věřila Stalinovi! Tak proč by chudí kluci z Podkarpatské Rusi nepodlehli iluzi, že v SSSR vzniká spravedlivý společenský řád, o kterém nic bližšího nevěděli?“

Na základě příběhů od potomků i historiků autor zjistil, že ti lidé si opravdu mysleli, že se zapojí do boje proti nacistům. „Zároveň chtěli tu zemi poznat, zajímala je. Vzpomínám si na písničku E. F. Buriana – někteří podkarpatské Rusíni ji třeba mohli znát z rádia: *Znám zemi blízko pólu, tu divukrásnou zemi, a do té země spolu my navždy ujedem.* Tak jeli. A zažili velký šok už na hranicích... Mám ve filmu příběh, který stále žije i v rodinné tradici: dvacetiletý chlapec na cestě z Užhorodu na východ odhodil na hranicích kus špeku, který měl s sebou, protože si myslel, že už nebude mít nikdy hlad. Že se tam o něj postarají.“ Zadrženi na hranicích muselo být pro ně drsným prožitím.

Za překročení hranic byli mladí Rusíni odsouzeni na dva až tři roky, čekal je trýznivý život v gulagu. Mnozí tam zemřeli. Ostatním paradoxně pomohlo, že nacistické Německo přepadlo Sovětský svaz, což Sověty přimělo vstoupit do války.

„Až v roce 1942 – když byla vyhlášena amnestie – mohli využít možnosti jít do nově vznikajícího československého pluku v Buzuluku,“ připomíná dějinné souvislosti David. „Mnozí ovšem tu cestu z gulagu ani nepřežili. Mimočodem, zajímavé je, že v okolí Buzuluku zřídili místa, kde příští vojáky vykrmovali. Potřebovali, aby zbídačelí vězňové měli lepší fyziku. Takže ze čtyřiceti kilogramů se během pár měsíců dostali až na šedesát. Člověk si jen stěží představi, co museli zažít, když museli být vykrmováni, aby nepadli vysílením. Musím pochválit historiky z ÚSTRU, kteří tyto věci zjistili v nedávno otevřených ukrajinských archívech.“

Vojenští historici připomínají, že jádro tzv. Svobodových jednotek od počátku tvořili Rusíni, Židé a volyňští Češi. A také, že Rusíni bojovali velmi statečně. Tyto skutečnosti stále nejsou v širším povědomí, miní David Vondráček, a jeho dokument to zmiňuje.

Co dalšího si ještě odnesl z práce na filmu?

„Pro mě bylo zajímavé například to, že když jsem pátral po lidech ve druhé až čtvrté generaci a mluvil s nimi, zjistil jsem, že Rusíni, potomci vězňů gulagu a bojovníků jsou vesměs lidé velmi hodnotní, profesně úspěšní, inteligentní, mnozí absolventi vysokých škol. Uspěli v životě i v profesi. A byli to – a taky jsou – slušní lidé. Je zjevné, že rozhodnutí jejich předků zůstat po válce v Československu, být socialistickým, a nevrátit se na Podkarpatsko, umožnilo většině z nich i potomkům lepší život; studium, úspěšnou profesní dráhu.

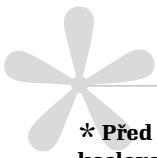
Foto Česká televize

Čechoslováci z gulagu

Jako emigranti (aspoň to tak mnozí cítili), se museli hodně snažit, aby obstáli, museli být cílevědomější, aktivnější.

A je tu ještě jeden moment: zážitky dědů z gulagu často zůstávaly potomkům druhé a třetí generace utajeny. Nemluvili o tom, dokonce ani v rodině. Jednak v sobě těžko překonávali trauma z lágru, jednak měli strach, protože věděli, co Sověti dokážou. Mnozí z nich, ne-li většina, museli podepsat, že o svých zážitcích z věznění nebudou mluvit. Díky historikům se další generace vězňů sovětských lágrů až v posledních letech dovidala, co zažili dědové. Skládají si puzzle osudů předků, a tím i svých. Je to vlastně i jejich identita.

* **Před pětadesáti lety obnovila v Československu činnost řeckokatolická církev.** Stalo se tak v roce 1968 díky tehdejšímu společenskému a politickému uvolnění a úsilí rusínského politika dr. Ivana Párkányiho. Řeckokatolická církev byla totiž od roku 1950 zakázána, postavena mimo zákon, a její dosavadní příslušníci se museli povinně přihlásit k církvi pravoslavné. Kdo odmítl, byl pronásledován. Přitom po 2. světové válce měla řeckokatolická církev v Československu více než tři sta tisíc věřících, přes tři stovky kněží, víc než dvě stě čtyřicet chrámů, sto jedenáctdesát filiálních chrámů a spravovala devětačtyřicet kaplí. Drtivá většina majetku církve i věřících byla na východním Slovensku. Podle statistik se 283 řeckokatolických kněží odmítlo stát pravoslavnými, souhlasilo pětáctýřicet, ale nakonec tento krok učinilo pouze triadvacet duchovních. Ostatní byli pronásledováni, vězněni nebo vyvezeni do jiných regionů, především do severních Čech. A umírali, ať už ve věznicích nebo kvůli bídě a komunisty zničenému zdraví. Aktivita řeckokatolických duchovních i věřících vedla

* Na serveru rusyn.sk je publikována zajímavá stať historika Stanislava Konečného nazvanou **Rusíni v revolučních letech 1848–1849.** V úvodu studie čteme: „V prvej polovici XIX. storočia sa isté prvky kapitalistického systému začali prejavovať aj v Podkarpatsku a na východnom Slovensku, hoci vtedy vôbec nepriniesli zlepšenie sociálneho postavenia rusínskeho obyvateľstva. Práve naopak. Snaha feudálov využiť istú konjunktúru poľného spodárskej výroby, ktorá súvisela s napoleonskými vojnami, smerovala totiž k rozvoju majerského hospodárstva, a tým aj k vyvlastňovaniu poddaných. Rusínski roľníci boli vytlačaní z úrodnejšej pôdy a často hospodárili len na lazoch a klčoviskách.“ Text se dále věnuje rusínským rolnickým povstáním. První větší vypuklo v roce 1831 na východním Slovensku. Článek dále připomíná boj Rusínů za vlastní jazyk a vyzdvihuje díla Ivana Fogorašiho, Jurije Venelina, J. Bazaloviče či Michala Lučkajke.

* Vladimír Jancura se ve svém materiálu na serveru rusyn.sk zabývá **měnovou reformou v Československu v roce 1953,**

v časech těžkých bojů. Autorem textu je jubilant Jozef Rodák.

* Na Slovensku se rozrůstá rodina národnostních menšin. Rozhodnutím vlády Slovenské republiky **se čtrnáctou národnostní menšinou v zemi stala vietnamská komunita.** Samotná deklarace vlády přináší i konkrétní závazky ze strany státu vůči členům vietnamské komunity. „Rozhodnutie vlády vítam a budem dbať o to, aby vietnamská komunita na Slovensku mala pri presadzovaní svojich menšinových práv potrebnú podporu“, říká k tomu zmocněnec vlády SR a předseda Výboru pro národnostní menšiny a etnické skupiny László Bukovszky.

* Nové eurofondy přináší novinku pro rozvoj regionů na Slovensku. Ty budou moci přímo rozhodovat o více než dvou miliardách eur z téměř třináctimiliardové alokace Programu Slovensko. **V rámci Prešovského kraje by měly samosprávy rozhodovat o 424 milionech eur.** Pro celý region je v rámci integrovaných územních investic vyčleněných z nových eurofondů téměř 300 milionů eur. Dalších 60 milionů je určených pro Území udržitelného městského rozvoje Prešov, 44 milionů pro Území udržitelného městského rozvoje Poprad-Svit-Kežmarok, a 20 milionů pro Území udržitelného městského rozvoje Humenné. (Údaje zveřejnilo Ministerstvo investic, regionálního rozvoje a informatiky Slovenské republiky.)

* Prešovský samosprávný kraj připravil novinku pro cyklisty – **přepravu jízdních kol prostřednictvím cyklobusů.** Fungovat budou v pěti turisticky atraktivních lokalitách – Poloniny, Domaša, Pieniny, Čergov a Slanské vrchy. Provoz byl zahájen 1. července a autobusy jezdí o víkendech.

* Neuvěřitelný životní příběh Ivana Kováče – tak je nadepsán **medailon právníka, politika, pedagoga a častého vězně Ivana Kováče** (1912–2002) Rodák ze Žarečie se angažoval v rusofilském rusínském hnutí a byl vězněn Maďary, Sověty i Českoslováky, přičemž za 2. světové války byl mobilizován maďarskou armádou a bojoval na východní frontě. Jeho druhou manželkou byla Cecilia (Cilka) Kleinová, vězenyně vyhlazovacího tábora Auschwitz – Birkenau a po válce gulagu, kde se seznámili. Příbuzný Ivana Kováče propašoval přes československé hranice na Západ jeho tehdy tříletého syna a manželku, kteří následně odešli do USA. Zmíněný syn, Georg Kovach je dnes úspěšným americkým hercem, režisérem a ředitelem divadla v Berkeley.

* A právě Georg Kovach označil za **děsivé, pobuřující a urážlivé pokračování románu Heather Morrisové nazvané Cilčina cesta,** která je příběhem jeho nevlastní matky. Odsouzení se dočkala už předcházející autorčina kniha nazvaná Tatér z Osvětími. Odborníci a představitelé Muzea Auschwitz uvedli, že „obsahuje množství chyb a informací neodpovídajících faktům, a taky zveličování, nesprávných interpretací a bagatelizací“. Obě knihy na Slovensku vydalo nakladatelství Ikar.

Kresba Fedor Vico

k tomu, že 13. června 1968 usnesením československé vlády obnovila řeckokatolická církev činnost v čele s biskupem Vasilem Hopkem (vězněným v internačním táboře).

* V červnu se ve Svidníku konaly akce a oslavy spojené s tradičním **Dnem Rusínů na Slovensku.** Program začal svatou liturgií a pokračoval mnohými kulturními, pietními, společenskými a církevními akcemi včetně krojovaného průvodu. Mimochoodem – po posledním sčítání lidu se Svidník stal po Medzilaborcích druhým rusínským městem na Slovensku. Letošní Den Rusínů cílil hodně na mladé. „Deti sú budúcnosť každého národa. Keď sa naučia tento jazyk, tak zo skúseností vieme, že im to pomôže aj v ďalších slovanských jazykoch. Vedia ich pochopiť a skôr sa aj dorozumejú,“ vysvětlil to předseda Rusínské obrody na Slovensku Vladimír Protivňák. Dodal, že Rusíny na Slovensku trápí demografický problém. Starší generace pomalu odchází, a proto je velmi zapotřebí rusínská osvěta. Za další problém pak Protivňák považuje odchod mladých lidí za prací do zahraničí.

přídělovým lístkovým systémem a ekonomickou situací obyčejných lidí především na slovenském venkově. Článek přináší i několik cenných vzpomínek pamětníků.

* Server rusyn.sk **blahopřeje k osmdesátce Jozefu Rodákovi,** historikovi a dlouholetému řediteli Vojenského muzea ve Svidníku. Jeho první štače byla v roce 1966 v nově zřízeném Dukelském muzeu ve Svidníku, kde prošel několika funkcemi. U budování tváře muzea stál přitom od samotného začátku. I Společnost přátel Podkarpatské Rusi přeje panu Rodákovi všechno nejlepší.

* Další text serveru se věnuje **historii poddukelského regionu.** „V minulosti bol veľmi chudobným a zaoštalým krajom, no i napriek tomu ho neobišla žiadna zo svetových vojen, teda 1. a 2. svetová vojna. V povedomí tu bol známy Duklianský priesmyk, ktorý mal dôležitý politický, hospodársky a predovšetkým vojenský význam,“ dočteme se v materiálu, který popisuje zdejší události během první i druhé světové války i v dobách mezi válečnými konflikty. Dále se podrobně zabývá těžkým údělem zdejších obyvatel především

O čem se učili učitelé v Užhorodě

České katolické učitelstvo uspořádalo ve dnech 3. až 16. srpna 1935 letní přednáškový kurz na Podkarpatské Rusi. Kratší kurzy pro učitelstvo v tamním prostředí byly českými kolegy organizovány již od r. 1927, např. tělocvičné kurzy v Užhorodě. Přednáškový kurs, o kterém je pojednáno níže, představoval první početnější výpravu českého učitelstva. Přijelo na něj 156 účastníků, z toho 120 z Čech a Moravy, dalších 36 ze Slovenska a Podkarpatské Rusi. Vlastní práce se soustřeďovala v přednáškových a debatních seminářích věnovaných pedagogickým tématům a bližšímu poznávání Podkarpatské Rusi. Celkem se uskutečnilo 42 přednášek.

Kurs zahájily 3. srpna 1935 v městském divadle v Užhorodě úvodní projevy předsedy

nesl F. Suchomel z řádového učiliště koleje redemptoristů v Obořišti. Uvedl mimo jiné, že církev je významnou šířitelkou kultury. Po staletí je podporovatelkou uměleckého snažení a zakladatelkou sociálně-charitativních institucí.

Seminář věnovaný poznávání Podkarpatské Rusi soustředil řadu předních pracovníků. Prof. F. Gabriel z čs. gymnázia v Užhorodě zaujal posluchače živým vyličením minulosti této země - od úsvitu dějin až po důležité mezníky přestavby střední Evropy po roce 1918. Prof. I. Pankevič, znalec rusínského písemnictví, poskytl kurzistům rozhled po domácí literatuře od skromných začátků v 9. století až po slibný rozvoj v období po r. 1919. Přiblížil vliv literatury ruské, ukra-

Na kopci nad nádražím zůstaly zbytky zákopů a místa, kde byly rozloženy obě armády. Za letního odpoledne bylo dosti těžké představit si tento kraj v čase bojů - pod sněhovým příkrovem, za tuhých mrazů a svištění kulek - a utrpení ruských a rakousko-uherských vojáků v zákopech. U hřbitova sloužil A. Daňha mši svatou s modlitbou za padlé. O lásce k vlasti a k národu promluvil ředitel obecné školy z Luhu A. Kryčkovskij, byly u toho i školní děti. Později si účastníci výpravy prohlédli za doprovodu ředitele Čajkovského řeckokatolický kostelík ve vesnici Užok, lázně zničené za války i místní školu.

V neděli 11. srpna celebroid v užhorodské katedrále za účasti kurzistů mši svatou mukačevský řeckokatolický biskup A. Stoj-

Hřbitov padlých v 1. světové válce na Užockém průsmyku

Řeckokatolický kostelík v Užoku

Kláster na Černecké hoře v Mukačevě

Foto archiv

Českého svazu katolického učitelstva A. Nováka a vedoucího prázdninového kurzu učitele J. Kunceka. Účastníky přivítali guvernér Podkarpatské Rusi K. Hrabar, mukačevský řeckokatolický biskup A. Stojka, apoštolský administrátor dr. Svoboda, zemský přednosta referátu školství dr. Klíma, pplk. duchovní služby Koutný, starosta Užhorodu A. Dudáš a předseda krajského soudu I. Hadžega.

Na začátku pedagogického semináře 5. srpna vystoupila B. Vejvodová, ředitelka měšťanské školy z Velkého Meziříčí s přednáškou o metodách mravní výchovy. Obsah vhodně doplnily příspěvky Š. Trochty z Ústavu saleziánů v Ostravě o významu křesťanské lásky ve výchově a o psychologických aspektech školní kázně. Vlastními zkušenostmi obohatil jednání J. Frantál, ředitel Dětského domova v Mukačevě, který hovořil o státní sociální péči o opuštěnou mládež. Cenné poznatky pro praxi získali účastníci od průkopníka hudební výchovy na národních školách prof. Masopusta z Chrudimi. Součástí pedagogického semináře byly také přednášky s náboženským zaměřením. Prof. B. Vašek z Olomouce přednášel o sociálním řádu ve dvou částech: Život veřejný a Život rodinný - obojí v duchu encyklik Lva XIII. a Pia XI., dr. Popovič promluvil o příčinách a důsledcích řeckokatolické unie na kulturu Rusínů. Z vystoupení kolegů J. Kuncka a F. Hanzelky se kurzisté dověděli, jaké vlastnosti by neměl postrádat katolický učitel. Referát na téma „Působnost katolické církve na individuum a společnost“ před-

jinské a byzantské. Odborný učitel Š. Csehily si připravil příspěvek „Psychotechnické zkoušky a volba povolání na Podkarpatské Rusi“. O domácím zemědělství přednášel vedoucí zemědělského referátu v Užhorodě V. Drahný a o přírodním a nerostném bohatství země pojednal technický rada V. Wiesner. Školní inspektor J. Trochta rozšířil spektrum přednášek o dějiny Užhorodu, Mukačeva a hradu Nevické. Poměry na Podkarpatské Rusi byly tématem debaty mezi rusínskými a českými kolegy, která následovala po referátech.

Pro účastníky kurzu byly uspořádány exkurze vybraných míst. V Užhorodě navštívili muzeum, vojenský hřbitov, pravoslavný kostelík a cikánskou školu. Seznámili se s výstavou obrazů malířů Bokšaye a Erdélyiho, s expozicí lidového umění společnosti Rusínka i s výstavou knih nakladatelství Pedagogické tovaryšstvo. Prof. Špála přednášel o lidových výšivkách na Podkarpatské Rusi. V kanceláři technického rady Wiesnera si kurzisté prohlédli rozsáhlou sbírku map celé země. K akcím konaným v Užhorodě patřil i večer rusínských písní a tanců, pořádaný studenty učitelských ústavů. K bližšími poznání země přispělo i několik exkurzí - na hrad Nevické a 6.-7. srpna pěší výlet z Turja Poljany na poloninu Runu a odtud lesními serpentínami a lukami do lázní Lumšur.

Část účastníků uskutečnila 10. srpna pietní výpravu na válečný hřbitov v Užockém průsmyku, kde trvale odpočívá 370 padlých ruských a rakousko-uherských vojáků.

ka. Ve stejný den navštívili katoličtí učitelé klášter otců vasilianů na Černecké hoře u Mukačeva, kde je před vzácným obrazem Matky Boží očekával opat J. Burdák. Po jeho výkladu věnovaném vzniku a dějinnému poslání kláštera si návštěvníci v knihovně prohlédli vzácné rukopisy a staré tisky. Na zpáteční cestě byla po prohlídce mukačevského hradu zastávka v městečku Seredné ve státních vinných sklepích. Kurs skončil 16. srpna. Večer se v sálech hotelu Berčényi konal přátelský večírek na rozloučenou.

Co říci závěrem? Program kurzu tvořily disciplíny státověda, katolická filosofie a morálka, působení církve, pedagogika a poznávání Podkarpatské Rusi. Pedagogický seminář byl rozšířen i o praktické vyučování zpěvu. Do tohoto rámce vhodně zapadaly přednášky kulturní i stavovské. Pobyt v Užhorodě, zájezdy na Užok, do kláštera na Černecké hoře i na další místa byly pro účastníky zdrojem silných citových zážitků i praktickým doplňkem studia. Bohatý program přednáškového kurzu přispěl k utužení duchovních pout Rusínů s českými a slovenskými bratry ve víře a ke kulturnímu sblížení s podkarpatoruským prostředím. Za všechny domácí účastníky kurzu vyjádřil uznání organizátorům J. Trochta, inspektor pro střední školy v Užhorodě: „Ukázali jste nám, jak je třeba pracovat pro své ideály a neútočit na své odpuře.“

VLADIMÍR KUŠTEK

„Bdít nad zachováním zákona“

Československá justiční správa na Podkarpatské Rusi. Část VI.

Jako v mnoha jiných oblastech, tak i vězeňství na počátku československé správy bylo nuceno řešit katastrofální situaci zděděnou po předchozí uherské správě, což se týkalo prakticky všech vězeňských zařízení. K nejvýznamnějším z nich patřily věznice přičleněné ke sborovým soudům, ze kterých se koncem dvacátých let v důsledku reformy soudnictví staly soudy krajské. K těmto soudům patřil i sborový soud v Berehově, jehož státní zastupitelstvo bylo umístěno na Verböczyho náměstí ve státní budově spolu se sborovým a okresním soudem. Věznice sborového soudu v Berehově se nacházela kousek od soudní budovy.

Věznice podstoupila úvodní kontrolu 6. dubna 1921; tehdy disponovala vnitřním a vnějším dvorem, přičemž druhý z nich nebyl považován za zcela bezpečný (zeď o výšce 2,5 m) a užíval se jen pro malé skupinky vězňů. Vnitřní dvůr pak sloužil k procházkám. Část přízemních cel nemohla být používána pro chatrně mříží umožňující útek. Obdobně chatrná byla i střecha. Absence vodovodu a kanalizace ve městě se samozřejmě týkala i věznice, jejíž žumpa nesnesitelně zapáchala. Asi nepřekvapí, že byla požadována stavební náprava zjištěných nedostatků a vybavení na odvoz výkalů. Obzvláště vyřešení vyprazdňování žumpy bylo považováno za akutní s ohledem na četné nemoci na Podkarpatsku (tyfus a neštovice); o rok dříve věznici postihl skvrnitý tyfus. S tím souvisela nedostatečná kapacita dvou cel pro nemocné vězně, takže mnozí byli léčeni v župní nemocnici, kde je kvůli nedostatku personálu hlídala vojenská stráž. V nemocnici leželi např. vězni se španělskou chřipkou. Osvětlení zajišťovala městská elektrárna od 10 do 22 hod.; v noci byly používány petrolejové lampy. K topení se používalo dřevo nakupované od státních lesů, ale problém byl, že kamna cel vytápěná z chodby byla v takovém stavu, že umožňovala útek... Možnost útěku byla o to znepokojivější, že věznice byla projektována pro 100 vězňů a měla 178 postelí, ale v den kontroly byl stav vězňů 262 mužů a 22 žen (z toho odsouzených 34 mužů a devět žen). Praktická nutnost oddělit muže od žen, vyšetřovance od vězňů a mladistvé od starších často vyžadovala náročné dislokační manévry.

Věznici chyběl učitel i duchovní. Vězeňský lékař MUDr. Šimon Šagh vyšetřoval přes 20 vězňů měsíčně s taxou 20 korun za jednoho vězně. Problém byl, že lékař „není politicky dosti spolehlivý.“

Největší slabinu věznice však představoval dozorcí personál složený z 30 mužů včetně inspektora věznice Václava Kakrdy, který sice byl hodnocen jako „řízný, hbitý, obětavý pracovník, udržující kázeň jak u dozorců, tak u vězňů“, ale část dozorců chtěla ze služby vystoupit, část se zdráhala sloužit, další požádali o přeložení na odpočinek, a podstatnou část personálu tvořili Ukrajinci bez československé státní příslušnosti. Největší zoufalství však vyvolal výnos Ministerstva spravedlnosti

Moderní věznice, jaká byla ve dvacátých letech zbudována v Užhorodě, se zdála být na počátku budování státní správy jen těžko realizovatelným snem, který se však nakonec podařilo zhmotnit. Deset let Československé republiky. Svazek I. Praha 1928, s. 512.

ti stanovující personál na jednoho inspektora, jednoho strážmistra a 12 dozorců, což by znamenalo citelné oslabení. V předepsaném počtu nebylo reálné dle inspektora a státního zástupce obstarat dozorcí službu, což musel uznat i ministerský kontrolor.

Ke kladům patřila dostatečná zásoba potravin, čistá kuchyně a chutnost podávaných jídel, což otestoval i kontrolující orgán. Zásobování chlebem zajišťoval nepravdělně místní pekař, proto se jednalo s vojenskou správou o využití její pekárny. Onen místní pekař, Heřman Meisel, byl jediný, který měl o dodávky zájem...

Věznice sice byla čistá, ale pochmurný dojem umocňovaly chatrné schody, špatné podlahy, sešlé dveře i okna; zkrátka - věznice potřebovala množství oprav.

Nutné ovšem bylo i dovybavit ji potřebným nábytkem a dalšími věcmi: postelemi, slavníky, podhlavníky. To vše v rádech stovek kusů. Docházelo i k pozoruhodným otečkám, kdy zástupce berehovského státního zastupitele Ferdinand Tischler v reakci na útek Františka Zavadského a Jana Agostona nechal z cel odstranit lůžka, která však státní zástupce po svém návratu nechal vrátit „vycházeje ze stanoviska, že i nevzdělanému lidu Podkarpatské Rusi nutno ko spaní poskytnouti lůžek, zvláště když nikoliv ona, nýbrž nedbalý dozor nad vězni byl příčinou útěku jmenovaných zločinců“. To ale vyvolalo menší administrativní chaos: který požadavek a v jaké výši vlastně platí?

Potřeba byla značná. V roce 1919 bylo sice přebráno určité množství slavníků, leč rozdraných, které byly na rozkaz lékaře spáleny v rámci boje proti tyfové epidemii. Navíc polovina převzatých železných postelí musela být vyřazena pro nepoužitelnost a ani zbytek se nedal použít, neboť vězni z nich ulamovali nohy a pokoušeli se s jejich pomocí dostat

na svobodu. Nicméně ke konci roku 1921 již byla berehovská sedmiátní věznice upravena pro 300 osob. Dále se shánělo oblečení, ručníky, hrnky, umyvadla, plechová vědra na vodu, aby se vězni již nemyli na celách ve škopcích atd. S vybavením pomáhaly vězeňská zařízení z celé republiky.

Věznici se nevyhnuly mimořádné události v podobě útěku vězňů. Na oslavě 28. října 1926 se velitel četnického oddělení štábní kapitán Jaroslav Motl v 10:10 dozvěděl od Karla Hrona z místního policejního komisařství, že téhož dne mezi 9. a 10. hodinou uprchlo z tamní sedmiátní věznice pět vězňů. Motl proto nařídil přítomným četníkům, aby se vrátili do kasáren, vystrojili a vyzbrojili, a ihned zahájili pátrání. Mezitím se Motl vydal do věznice zjistit jména a popis vězňů, který získal od inspektora věznice. Hlavní však bylo, že se jednalo o nebezpečné jedince: Josef Lakatoš a Karel Vereš se dopustili vraždy, za kterou si měli odsedět 12 let, Michael Leo Kniga byl odsouzen na 12 let káznice pro loupež a krádež, Havrilo Máslej pro loupež odpykával trest sedm roků, a poslední uprchlík, Vojtěch Mušínský, si pro krádež měl odsedět dva roky.

Po poučení četníků o těchto údajích byli čtyři muži rozděleni do dvou hlídek a v 10:30 odesláni hledat v různých směrech. Jedna se vrátila téhož dne v 23:00 a druhá 29. října v 7:00, ale neměly úspěch. Zároveň byly telefonicky vyzooměny stanice v berehovském okrese. Ihned byly vypracovány pátrací oběžníky a rozeslány na bezpečnostní úřady Podkarpatské Rusi a východního Slovenska. Státní zástupce Evžen Vala informoval Motla, že má klidně použít automobil, výdaje budou uhrazeny z rozpočtu zastupitelství. Na to kontroly byl vůz vyžádán od zubního lékaře Šandora Vajdy z Berehova, jímž byly rozvezeny oběžníky v Kiralyháze a Mukačevu. Tato aktivita přinesla rychlé výsledky: Dne 29. října 1926 zatkl četníci z Gátu vraha Vereše, další den byl četníci z Kerecek zatčen Havrilo Máslej, 4. listopadu zatkl četníci z Gorondy Michala Leo Knigaa a Josefa Lakatoše. Nakonec 7. listopadu 1926 skončilaa pouť na svobodě i pro Vojtěcha Mušínského, kterého dopadli četníci z Jasini, kde byl zadržen v domku své matky Rozy Mušínské. Mušínský se během krátkého pobytu na svobodě snažil: při domovní prohlídce byla nalezena vojenská karabina a v kapsách zatčeného se nacházelo 986 korun, pět zlatých prstenů a zlaté dámské hodinky pocházející z krádeže v obchodě v Rachově. Do obchodu se dostal probouráním zdi. Nalezené věci však tvořily jen zlomek ukradených věcí. Vykradený obchodník totiž pozbyl asi 40.000 korun a skvosty v ceně cca 6000 korun, tudíž panovala domněnka, že pachatel měl komplice.

S postupným vybavováním a stavební stavbou či úpravou se však i situace ve vězeňství postupně zlepšovala, pro akutní potřebu bezpečnostních a justičních úřadů se to však pochopitelně dělo pomalu.

DAVID HUBENÝ

Rusínske motívy v prešovskom divadle

Divadlo VIOLA v Prešove venuje pozornosť aj témam z oblasti histórie, kultúry a umenia Rusínov. V repertoári má divadelnú inscenáciu **Udri pastiera** – o živote blahoslaveného biskupa Pavla Petra Gajdiča (1888–1960), ktorú na motívy posledného románu Vincenta Šikulu napísal a režíroval Kamil Žiška. Umelecká rekonštrukcia historických udalostí je pripomenutím toho, aký život P.P. Gajdič žil, ako sa jeho životný údel naplňal, o čo usiloval a symbolom akých hodnôt sa jeho konanie stalo. Inscenácia mala v júni 2023 osemnástu reprízu. Medzi jej pravidelných divákov patria grécko-katolícki veriaci, ktorí prichádzajú do Prešova aj zo vzdialenejších farností prešovského a košického regiónu. Divadelná hra však prehovára aj k širokej verejnosti a tiež k mladým ľuďom. Prizýva totižto k stále aktuálnym zamysleniam. Čo znamená ocitnúť sa v neslobode? Kde je možné hľadať silu, aby sa jej človek vzoprel? Ako si pri tom všetkom v bezvýchodiskovej situácii zachovať ľudskosť a nezapredať dušu?

Ďalší divadelný titul Divadla VIOLA, monodráma **Príbehy do kameňa odeté**, ponúka nazretie do života sochárky Oleny Mondičovej (1902–1975). Inscenácia je dôkazom toho, že história 20. storočia môže byť napínavým príbehom – konkrétneho človeka alebo aj príbehom jednej sochy. Inscenačným zámerom režiséra Jozefa Jenča bolo simulovať hodinu dejepisu, ktorá bude zároveň príležitosťou spoločne s mladými ľuďmi uvažovať o tom, kto vlastne „dejiny píše“. Študenti poznávajú realie zo života dnes takmer zabudnutej umelkyne, ktorá ako prvá žena prezentovala československé monumentálne sochárstvo. Bola dcérou prostého dedinského učiteľa Štefan Šinályho, pochádzajúceho z Osikova pri Bardejove, študovala v Prahe UMPRUM a v rokoch 1922 až 1925 na Akadémii výtvarných umení pod vedením uznávaného českého sochára Jana Štursu. V roku 1926 sa zúčastnila na tvorivých pracovných pobytoch v Mníchove, Paríži a v Taliansku. V tom istom roku uzavrela manželstvo s Ivanom Mondičom. Bola očarená scenériou Podkarpatskej Rusi, odkiaľ pochádzal. Ešte ako vysokoškolská študentka pracovala nad portrétmi a sochami významných rusínskych kultúrnych dejateľov. Vytvorila mramorovú bustu Jevgenija Fencíka, bustu Adolfa Dobrianskeho a sochu Alexandra Duchnoviča, ktorá dodnes stojí v Prešove. Najviac ju preslávila bronzová socha prezidenta T. G. Masaryka, ktorá bola slávnostne odhalená v roku 1928 na hlavnom námestí v Užhorode. A práve pohnuté osudy sochy, ktorá bola vplyvom politicko-spoločenského vývoja viackrát presúvaná, skrývaná, oslavovaná i zatracovaná, až ju napokon komunisti roztavili na železnici, sú jedným z hlavných leitmotívov divadelného predstavenia. Predstavenie je súčasťou vzdelávacieho cyklu Ladenia a súznenia, ktorý zážitkovou formou prebúdza u mladých ľudí záujem o históriu regiónu i dejiny ako také.

Olena Mondič sa objavuje aj v ďalšej divadelnej inscenácii, ktorú má Divadlo VIOLA

Z predstavení Divadla Viola Udri pastiera

Z kabaretu Odamšeñeodam

Monodrama Príbehy do kameňa odeté

aktuálne vo svojom repertoári. Ide o kabaret **ODAMŠEÑEODAM**, ktorého „podivný“ názov vtipne odkazuje na známu východoslovenskú ľudovú pieseň Odam še ñeodam, i doma še pridam. Inscenácia je z produkcie česko-slovenského tímu (réžia Zuzana Cejnarová, dramaturgia Tereza Lexová) a zobrazuje príbehy vybraných žien a dievčat z Čiech a Slovenska. Ide o nenápadné, ale vytrvalé rebelky, ktoré bojovali za práva žien, snažili sa uplatniť v umení, športe alebo vo vede. Niektoré z nich používali aj skutočné zbrane, ale väčšina z nich len svoj hlas, um, vytrvalosť a lásku k svojej vlasti. Niektoré známe, iné zabudnuté, ale všetky si zaslúžia pozornosť preto, že ako kvapky na kameni, krôčik po krôčiku, prešliapali cestičku tým ďalším.

V blízkej budúcnosti by sa mal na doskách Divadla VIOLA objaviť aj ďalší titul, približujúci osud dnes takmer zabudnutej Rusínky, talentovanej ľudovej speváčky Anny Jaburovej (1898–1984). Preslávila rusínske ľudové piesne Prešovštiny ďaleko za hranicami

kraja. V 30. rokoch vystupovala viackrát v Prahe, pričom o jej piesňových koncertoch písala nie iba československá, ale aj zahraničná tlač. O jej pražskom úspechu informoval aj prešovský týždenník *Russkoje slovo* (18. marec 1932, názov článku: *Etnografický večer*):

Kolégium zamerané na výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi pri Slovanskom inštitúte a náučný krúžok Podkarpatskej Rusi pri Ruskom národnej univerzite dňa 7. marca 1932 uskutočnil v Prahe etnografický večer. Zúčastnili sa ho všetci aktívni slavisti.

Pražskej verejnosti i slavistom boli predstavené karpatoruské národné piesne prešovskej Rusi z obce Stakčín a okolia. Skutočne originálny a veľmi dobrý spôsob propagácie našej piesne našiel prof. D. Sevastanov. Zozbieral množstvo zaujímavých etnografických materiálov, hlavne veľa piesní ako plodov národnej tvorivosti, v ktorých sa vyjavuje duša nášho národa.

Na začiatku bol prof. Sevastanov kritický k našim piesňam a celkovo k tvorivosti nášho národa, následne jedna stakčínska dievčina, Anna Jabur, prespievala celý večer celý rad piesní. Anna Jabur je jednoduché stakčínske dievča, vystúpila odetá vo svojom národnom kroji. Jej zvonivý, čistý, blahozvonný hlas prevkypil všetkých prítomných. Vyrastala v prostredí ťažkých životných právd vo svojej rodnej obci Stakčine. Už od svojich mladých liet zbierala piesne a spievala ich na pastvínách. Jej milá, trochu bojazlivá tvár odráža pravdivý typ, ktorému životné udalosti priniesli veľa strádania a chudoby.

Pražské kruhy vedia o Prešovskej Rusi veľmi málo. Prevláda povedomie, že Karpatorusi žijú iba od Užhorodu na východ. Zatiaľ čo ruský národ žije „od Popradu až po Tisu“. My sa síce staráme o to, aby sme zviditeľnili náš život a existenciu, stále sme však nenachádzali spôsob, ako by sme dosiahli čo najviac, aby sme zaujali vyššie kruhy a obrátili ich pozornosť na seba.

V tomto smere ukázal správnou cestu prof. Sevastanov, inicioval možnosť, aby prenikla Prešovská Rus do ďalekej Prahy, priamo do kruhu učencov. Etnografický večer je historickou udalosťou pre Prešovskú Rus. Veľa vzdelancov s veľkou sústredenosťou sledovalo naše piesne.

Nie menším úspechom boli účinkovania Jaburovej v rádiu, ktorými doviedla rusínsku ľudovú pieseň do povedomia širšej verejnosti. Pôsobila väčšinu života vo svojej rodnej obci Stakčine.

Autentické spomienky na ňu sa zachovali aj v spomínaniach Nadeždy F. Melnikovej-Papouškovskej, Gruzinky žijúcej dlhodobo v Čechách. Táto významná a rešpektovaná kunsthistorička, folkloristka, etnografka a prekladateľka osobne navštívila Ancju Jabur v jej rodnej obci a spomienky na toto stretnutie kvetnato vylíčila v knihe *Putování za lidovým uměním* (1941).

TATIANA PIRNÍKOVÁ

Rusíni žijú od Popradu po Tisu

O Múzeu rusínskej kultúry v Prešove

Múzeum rusínskej kultúry vzniklo na základe rozhodnutia MK SR č. 5631/2006-110/21651 z 11. decembra 2006, o organizačnej zmene v štruktúre Slovenského národného múzea. S účinnosťou od 1. januára 2007 vznikol samostatný organizačný útvar v štruktúre SNM – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove. Prvá prezentácia SNM – Múzea rusínskej kultúry v Prešove (ďalej len SNM-MRK) bola ešte pred otvorením múzea dňa 21. februára 2008 na výstave Chute a vône Slovenska, v SNM – Etnografickom múzeu v Martine. Výstava bola súčasťou dlhodobého projektu Múzeum a etnika, ktorý prezentoval špecifické prejavy zo života a kultúry etník žijúcich na Slovensku. SNM – MRK vtedy predstavilo veľkonočné zvyky a tradície Rusínov.

SNM – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove bolo pre verejnosť sprístupnené 21. februára 2008 v prenajatých priestoroch. Od decembra 2011 sídli múzeum v bývalých cisárskych kadetských kasárňach z roku 1895.

30. decembra 2013 bola sprístupnená dlhodobá výstava venovaná histórii a ľudovej kultúre Rusínov, no stále to bolo len provizórium. Múzeum získalo pomerne rozsiahlu budovu, no bez financií na komplexnú rekonštrukciu priestorov, ktoré svojim pôvodným určením nie sú vhodné pre múzejnú činnosť. V nasledujúcich rokoch boli zrealizované len čiastkové stavebné úpravy, ktoré zlepšili podmienky na výstavnú a inú prezentačnú činnosť.

Dňa 8. septembra 2022 múzeum otvorilo svoju novú stálu výstavu o histórii Rusínov s názvom *Z dejín Rusínov – 3 icmopii Pycunib*. Výstava dokumentuje historický vývoj rusínskeho obyvateľstva od kniežata Laborca až po 21. storočie nielen na území dnešného Slovenska ale aj na území Podkarpatskej Rusi, ktorá v medzivojnovom období patrila k Československu.

V Múzeu rusínskej kultúry doteraz chýbala výstava, ktorá by mapovala historický vývoj Rusínov, východoslovenského etnika, ktoré sa usídlilo na svahoch severných a južných Karpát. Karpatskí Rusíni patria do slovanskej vetvy indoeurópskych národov. Ich dialekty môžeme klasifikovať ako východoslovenské. Keďže žijú na hraničnom území, ich jazyk je ovplyvnený poľskou, maďarskou i slovenskou lexikou. Územie, ktoré obývajú Rusíni má

okolo 18 000 km² od rieky Poprad na západe až po horný tok Tisy a jej prítoky na východe.

Rusíni kontinuálne obývajú päť štátov, a to Ukrajinu, Slovensko, Poľsko, Maďarsko a Rumunsko. Najpočetnejšia skupina Rusínov žije v Zakarpatskej oblasti na Ukrajine. Dané územie známe ako Podkarpatská Rus bola po prvej svetovej vojne po podpise mierových zmlúv s Rakúskom a Maďarskom pripojená k Československu. Československá republika sa zaviazala Podkarpatskej Rusi poskytnúť autonómiu, ktorá bola zakotvená aj v Ústave ČSR z 29.02.1920. K zavedeniu autonómie došlo ale až v novembri 1938 a aj to len na pár mesiacov, keďže už v marci bola vyhlásená nezávislá Karpatská Ukrajina, ktorá bola následne pripojená k Maďarsku ako Kárpátaljai terület. Po druhej svetovej vojne bolo územie Podkarpatskej Rusi na základe dohody medzi Československom a Sovietskym zväzom o odstúpení Zakarpatskej Ukrajiny Sovietskemu zväzu z 29.06.1945 pripojené k Sovietskej Ukrajine a k Ukrajine patrí doteraz.

Vo svete sa nachádzajú aj menšie teritória s rusínskym obyvateľstvom – enklávy a diaspóry. Najstaršia enkláva sa nachádza v báčskej časti autonómneho kraja Vojvodina. Prví Rusíni sa tu sťahovali už v polovici 18. storočia. Po prvej svetovej vojne tu začali zakladať prvé kultúrne spolky, vydávať knihy a noviny. V roku 1923 bola zhotovená kodifikovaná norma vojvodinsko-rusínskeho jazyka, o ktorú sa zaslúžil Gábor Kostelnik. Najväčšia diaspóra Rusínov sa nachádza v USA a zohrala významnú úlohu v procese národnej identifikácie Rusínov.

Nová výstava priblíži historický vývoj Rusínov od 9. storočia až po tretie národné obrozenie Rusínov po revolúcii v roku 1989. Návštevníci sa dozvedia o prvých písomných pamiatkach Rusínov, o legendárnych postavách kniežata Laborca či kniežata Fedora Koriatioviča, o východnom obrade, ktorý je súčasťou života Rusínov, o rusínskej inteligencii, školstve, rusínskych buditeľoch, emigrácií, o rozpade Habsburskej monarchie a následnom pripojení Podkarpatskej Rusi k československej republike, kedy sa Rusíni stali prvýkrát štátotvorným národom na Podkarpatskej Rusi.

V neposlednom rade návštevníkom priblížime aj tri národné obrozenia v 19. storočí, po prvej svetovej vojne a v 90. rokoch minulého storočia. Za prvý národno-politický

program Rusínov môžeme pokladať memorandum Pamjatnyk Rusinov Uhorskych, ktorý delegácia vedená Adolfom Dobrianskym predložila cisárovi Františkovi Jozefovi v roku 1849. V ňom boli požiadavky zhrnuté do desiatich bodov, ktoré sa týkali školských otázok, úradných miest, vydávania novín a podobne. Tiež žiadali zavedenie Ústavy zo 04.03.1849 na územie obývané Rusínmi a priznanie rusínskej národnosti v cisárstve.

Veľmi vzácnym artefaktom, ktorý vystavujeme je kópia Ostrožnických pergamenových zlomkov, ktoré sú najstaršou cyrilometodskou písomnou pamiatkou nájdenou na území Slovenska. Pomenované sú po obci Ostružnica, kde ich v roku 1927 našiel Ivan Paňkivč. Pochádzajú z 11.-12. storočia a ide o fragment z čítania kanóna svätého Dimitrija Solúnskeho z knihy Minei.

Okrem historickej výstavy tu nájdete návštevník aj makety drevených kostolíkov východného obradu, ktorých autorom je Ladislav Cydilo. Postavené sú zrubovou technikou bez použitia jediného klinca, keďže sa verilo, že Ježiš Kristus bol ukrižovaný, preto by sa klince nemali používať. Najčastejším materiálom bol červený smrek, neskôr smrek a jedľa. Bukové a dubové drevo sa používalo na konštrukcie zvonových stolíc i veží. Ako krytina sa používal šindel.

V 20. – 30. rokoch minulého storočia si ľudia pomaly začali murovať chrámy a tak tieto drevené predávali najmä do Čiech. Tak predali chrám z Habury do Malej Poľany a neskôr z Malej Poľany do Hradca Králové, kde stojí dodnes.

V ďalších výstavných priestoroch sú sprístupnené artefakty z gréckokatolíckych a pravoslávnych cerkvi severovýchodného Slovenska. Návštevníci tu majú možnosť vidieť rôzne rúcha, oltárne predmety, procesiové ikony a zástavy, časti ikonostasu, ale aj rôzne liturgické knihy, ktoré boli vydávané v Počajevskej lavre, Kyjevo-pečerskej lavre, v Budíne, Lvove, Moskve ale napríklad aj v Lodomírovej, kde v 20. a 30. rokoch minulého storočia pri Monastieri sv. Jóna Počajevského existovala tlačiareň.

V novozrekonštruovaných priestoroch na prízemí múzeum organizuje dočasné výstavy či už rôznych rusínskych umelcov alebo výstavy týkajúce sa histórie a kultúry Rusínov.

RADKA ONDERKOVÁ

SNM – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove

Z dejín Rusínov: oděvy, bydlení, životný styl

Pravoslavné a řeckokatolícké artefakty

Александр Духнович

Русины на Словакії тот рік мають што святковати

12-ый юн од 2009-го року є Дньом Русинів Словакії. Быв схвалений Світовым конгресом Русинів і припоминають ся тым Дні руськой (русиньской) культуры, котры ся організували в тім самім часі в меджівоїновім періоді, але і одкрыті Памятника Александра Духновича в Пряшіві, котрый почас тых днів був одкрыти у 1933-і році.

Тот рік День Русинів Словакії має і інші конотації. В тім році припоминаме собі 220 років од народжіння нашого найвекшого будителя, 30 років Словацькой републіки, но а в непосліднім шорі і то, же од 1-го марца маеме омного веце сел, а і едно місто навеце.

Маеме уж друге місто

Русинам на Словакії каждем списованом жытелів по 1989-ім році подарило ся здобути векшы чісла. Остатне списованя із 2021-го року вказало, же ку русиньскій народности записало ся понад 63 і пів тисяч людей.

Тоты позітвны результаты русиньской возродной работы теперь видіти уж і „вонка“, покля путуєте по северовыході Словакії. Кінцом януара 2023-го року словацька влада схвалила Наряджіння влады Словацькой републіки, котрым выдає ся список сел і міст, в котрых гражданы Словацькой републіки, яки належать ку народностній меншыні, творять найменше 15 процент насеління.

Нове наряджіння рефлектує новелізований меншыновий языковий закон з року 2011, а так само результаты списованя жытелів з року 2021. Кедь дотеперь Русины мали 65 сел і едно місто, значіть є в них означіня по русиньскы а мож в них хосновати русиньскый язык як урядный, од 1-го марца є їх доведна 154, з того дві міста. Ку Меджілабірцям ся придало і друге наше місто, котрым є теперь уж і Свідник. І то уж є досправды добра перспектива до будучности.

День Русинів в нашім Свіднику, але і в Братіславі

І так не чудо, же тогорічны святкованя Дня Русинів Словакії мали нову енергію, а головно, першыи раз зробили ся в нашім другім русиньскім місті – у Свіднику.

Централны святкованя зорганізувала Русиньска оброда. Святкованя почали дополідне літургіями в містных храмах – грекокатолицькым і православнім. Пополідне продовжало ся на цінтері коло Грекокатолицькой церкви Божой мудрости, де є похований Александр Павлович.

Там была одслужена панахіда, а пак вже ішла кройова маніфестація по улічках Свідника з русиньскыма прапорами, зо співом аж до Дому культуры, де продовжовав галапрограма.

Організаторы тот рік збудовали програм на професіоналных умелцах, але на дітячих і молодежных ансамблях, што было барз добрі, бо вказало ся, же Русины на Словакії мають новы покоління, талантованы діти, а тым мають і свою будучность. Выступало понад 200 дітей, а Дім культуры був заповнений до посліднього місца.

Но Русины не зістали лем у Свіднику. День скоріше, 10-го юна, Русиньска оброда в співпраці з Містом Меджілабірці робила подобны ославы на меджілабірськым амфітеатрі, а што може нас тішты, першыи раз дістали ся святкованя і до столиці Словакії.

Перед даякым часом надвязав председа Округлого стола Русинів Словакії контакт з Чеськым домом в Братіславі. На стрічі ся доїдало, же Чеськый дім буде співпрацювати з русиньсков комунітов у Братіславі, што нас тішты, кедже нас капчат сполочна 1-ша Чехословацька републіка, і довгодобы добры односины меджі нашыма народами.

І теперь вказав ся першыи результат наших контактів. Якраз в понедільок 12-го юна зорганізував ся першыи раз День Русинів Словакії в Братіславі, в Чеськым домі, і святотчній приговор окрім председы Округлого стола Русинів Словакії, уповномоченого влады Словацькой републіки про народностны меншыны Ласла Буковско, мав і посол Чеськой републіки на Словакії Рудолф Індрак.

Приготовлены і інші події

Русины приготовили і далшы події. В понедільок 12-го юна на сцені Театру Александра Духновича в Пряшіві одбыло ся фінале Духновичового Пряшова 2023 – цілословацького конкурзу в декламації русиньской поезії, прозы, властной творчости і малых сценічных форм.

Змагаючі, котры поступили з окресных конкурзів, тот рік припоминаюли собі і 220-ту річницю народжіння нашого будителя, по котрім є названье того свято русиньского літературного слова. Едночасно была подія, так як і в минулых роках, частьов святковань Дня Русинів Словакії.

22-ый річник Духновичового Пряшова зачав дакус нетрадічно. Учасници конкурзу рано зышли ся в Грекокатолицькым кафедрар-

Президентка Словакії на навщіві Фолклорного ансамблю Рутенія

лнім соборі святого Йоана Крестителя, жебы помолити ся панахиду за отця Александра Духновича, котрый є в кріпті під собором похований. Панахиду, котра была в церьковнославянськым языку з частями в русиньскым языку, служыли священники з Общества святого Йоана Крестителя – отець Мілан Ясик і отець Франтішек Крайняк. Отець Ясик мав і кутрый приговор, в котрім спомянув, же Духнович по тій кафедралі ходив, молив ся в ній, служыв, мав у ній честне місце в крылосі каноника, а під храмом є і похований, зато сьме ся ту зышли, жебы оддати му честь і помолити ся. Пак уж програм продовжовав у театрі.

На цілословацьке змаганя до Пряшова пришло нецілх 70 участників, но треба підкреслити, же то ани здалека не суть вшыткы, котры тот рік до конкурзу залучили ся. Од мая проходили окресны або регіоналны конкурзы, і так вшыткы русиньскы окресы мали свої домашні змаганя. Цілково так чісло дітей залученых до Духновичового Пряшова было омного векше, бо до Пряшова поступили лем тоты, котры у своей категорії в окресі або регіоні скінчили на першым місці, вынятково на другім.

В Пряшіві были діти з окресів Бардейов, Гуменне, Меджілабірці, Свідник, Снина, Стара Любовня, але пришла і участничка з цілком словацького регіону – Баньской Быстріці. Змагаючіх мав Духновичів Пряшів так само у вшыткых вікових категоріях, од дітей матерьскых школ, аж по дорослых людей, котры пришли з властных творчостьов.

А у святкованях продовжує ся властно цілый тыждень. В просторах Словацького радія в Кошыцях ся одбуде публічна бісідна на тему Русины і 30 років Словацькой републіки, а в тім самім тыждню і бісідна в Старій Любовні на тему Літургічны публікації в русиньскым языку із гостьом отцом Франтішком Крайняком. Святкованя завершать події – Народный выступ Русинів на град Маковіца, і Свято русиньскых будителів – Александра Духновича і Александра Павловича в селі Біловежа.

Слова од пані президенткы

В рамках Дня Русинів Словакії тот рік навщівила президентка Словацькой републіки Зузана Чапутова Фолклорный ансамбель Рутенія, котрый уж має і своє дітяче одділіня – Рутенячік. Меджі нашов комунітов у Братіславі ся чула добрі, што і одпрезентовала на соціалных сітях якраз 12-го юна.

„Днес на цілій Словакії святкують Русинкы і Русины своє свято. І при тій нагоді єм навщівила фолклорный ансамбель Рутенія – в середині братіславской Петыржалкы єм стрітила родачкы і родаків з Меджілаборець, Снины, Чіра ці Малого Липника, котры собі ту створили красній теплий домів, де старают ся о дідовизну своїх родічів і старых родічів. Чула єм ту гордость, надхнення і соналежность. Русиньскы танці, звыкы і традиції, котры єм мала можливість видіти і чути, суть прекрасны. Вказали мі цінны крої з множества сел выходной Словакії, котры ту всокочають по своїх предках. Дякую Рутенії і вшыткым русиньскым культурным організаціїам, здружінням і колективам, же вдяка ним є русиньска культура така жывогаспособна і робить Словакію богатшом,“ публікувала президентка по русиньскы.

І нам уж зістало додати лем едно. Жьчіме і Русинам в далшых державах, жебы чули підпору своей країны, своей політіки, і жебы могли ся розвивати так, як Русины на Словакії. Бо ту маеме што святковати.

ПЕТРО МЕДВІДЬ

Kostel v Dobříkově v centru zájmu

Reaguji na příspěvky v rubrice Z naší pošty v časopisu č. 1/2023. Stejně jako pan Zápotocký byl nadšen dřevěným kostelíkem v Dobříkově, jistě neméně krásné pocity z tohoto místa vyvolal i v návštěvnicích z Brna a odjinud ze spolku Přátelé PR, když tam byli koncem května. Paní Schejbalová je zasvěcenou průvodkyní této památky.

Zaujal mě také zájem pana J. Borovky o vorařství na Podkarpatské Rusi. Mám stručnou studii o těchto záležitostech a mohu ji zájemcům poskytnout (naskenovanou poslat e-mailem). Přeji pevně zdraví a jsem s pozdravem

Jindřich Furch

(V některém z příštích čísel PR přineseme rozhovor s paní průvodkyní Schejbalovou; připravuje jej náš spolupracovník Vladimír Zápotocký.)

Předkově z Velkého (Malého?)**Berezného**

Srdečně všechny zdravím z našeho Chrudimského kraje, z Chrástu u Chrudimi. Obracím se na vás s prosbou o radu. Bylo by možno u vás získat adresu na Podkarpatskou Rus, a to do vesničky Malé Berezné či Velké Berezné? Bydlela tam kdysi rodina Anny Tyrpakové. Její dcery a synové zůstali po válce v Československu. Jsem jeden ze synů a dělá rodinný „strom života“. Proto sháním ještě další potomky, kteří tam případně žili či žijí. Zůstal tam i děda, pan Tyrpak, ročník 1895. Předem vám děkuji a těším se na odpověď.

Miroslav Sytož

(Tento dopis psaný rukou nám dorazil poštou, nejsme si ani jisti, zda jsme dobře vyluštili jméno pisatele. Nicméně jeho výzvu otiskuje-

me v naději, že někdo zareaguje na dotaz či na název (názvy) zmíněných obcí. Na internetu jsme o nich zjistili několik údajů, které by možná mohly zajímat i další čtenáře - viz níže). Pisateli dopisu doporučujeme, aby se obrátil se svým dotazem na vedení obcí. Red.)

Velký Bereznyj (ukrajinsky Великий Бerezний, Velykyj Bereznyj) je sídlo městského typu v ukrajinské Zakarpatské oblasti, na řece Uh, těsně u hranic se Slovenskem. Má kolem 7 500 obyvatel. Je součástí okresu Užhorod.

Malý Bereznyj (ukrajinsky Малий Бerezний, Malyj Bereznyj) je vesnice na západní Ukrajině na hranici se Slovenskem. Leží v okrese Užhorod Zakarpatské oblasti v údolí řeky Už, jímž prochází trať Užhorod - Sjanjky - Lvov. Žije zde asi 1600 obyvatel.

VĚRA LENDĚLOVÁ**Rusínská**

Ze Země pramatek, panen a paniců
do rytmu tančících,
bez stigmat na duši,
nepoznačených...
Schovej mě do nader
chalup těch roubených,
chýší i salaší
pastevců, dřevařů,
kněží i rabínů
v těch horách odvěkých
již nenarozených...

Od prsu prorokyň
Od prsu prorokyň
a všech matek Země
a taky proroků
i lživých proroků
sbíhají se koleje
lidských vlaků
v noční krajině
kterou nic nejede
a kde i sovy vymřely...
vedení bez drátů
ve tmě se rojí
měsíční koleje
jsou celé z alpaky
miminko u prsu
které ho kojí
měkce se pohnulo
brouká si do taktu
budoucnost strojů
moji i tvoji
brouká si do taktu
moji i svoji...

V Babylonské věži si všichni rozuměli

Babylonská věž - tak se jmenoval projekt revue Babylon věnovaný literatuře, kultuře, historii národnostních menšin v České republice a v Norsku. Trval půldruhého roku a v průběhu tohoto období byla představena kultura Ukrajinců, Rusínů, Romů a Sámů. O některých akcích v rámci projektu jsme čtenáře informovali.

Sborník, který z něj vzešel, byl představen v Knihovně Václava Havla 15. června tr. S tématy a autory knihy seznámil přítomné editor sborníku Petr Placák. Hosty večera byli romský spisovatel a novinář Patrik Banga, spisovatel a slavista s ukrajinskými kořeny Alexej Sevruck, ukrajinsko-česká básnířka Iryna Zahladko, ukrajinistka a novinářka Lenka Víchová, za Rusíny Agáta Pilátová ze Společnosti přátel Podkarpatské Rusi, norskou men-

Foto Jan Čopík

šinu Sámů představila nordistka Daniela Mrázová. Debatu moderoval spisovatel Jáchym Topol. Diskuse o knize a kultuře menšin (nejen) v českých zemích byla podnětná; jakkoli se hovořilo o všech etnikách zastoupených ve sborníku, většinou se věnovala Romům a Rusínům. Odpovídalo to zájmu a dotazům účastníků besedy. **ap**

Vzniká film o Warholovi

Slovenští filmaři natáčejí dokumentární film o významném americkém výtvarníkovi rusínského původu s názvem *Andy Warhol - americký sen*. Práce poněkud pozdržela epidemie covidu, kdy autoři nemohli naplno pracovat ani cestovat, například do Ameriky, kde se kromě Slovenska a českých zemí snímek odehrává. Režisér Lubomír Ján Slivka si ke spolupráci přizval Warholova synovce Jamese Warholu (používá jméno ve tvaru Warhola), který je také výtvarník, úspěšný knižní ilustrátor. Je zajímavé, že ilustroval také knihu s názvem *Návštěva u strýčka Andyho*. Mohl přitom čerpat z vlastních vzpomínek na své nejdejší pobytu ve Warholově legendárním ateliéru Factory, kde v mládí strýci pomáhal.

James přijel kvůli filmu v červnu na Slovensko; v minulosti tu byl už několikrát, poprvé před třiceti, naposledy asi před dvanácti lety. „Těší mě, že jsem opět v rodném kraji svých prarodičů,“ poznamenal. „Odešli sice do USA, ale své tradice přivezli s sebou a zachovali si je. Právě to ovlivnilo i Andyho tvorbu.“ James

Warhola se zúčastnil festivalu Art Film v Košicích, kde tvůrci prezentovali snímek o Warholovi, i když ještě není dokončený.

V Medzilaborcích si znovu prohlédl Muzeum moderního umění Andyho Warhola, jež se právě rekonstruuje. Ocenil pokroky úprav. „Rekonstrukce muzea obohacuje poselství, které Andy Warhol přinesl tomuto kraji,“ míní James. Zavítal i do obce Miková, kam sahají kořeny jeho rodiny.

Zdroj: Text Borise Macko na portálu rusynFORUM